

บทที่ 2

วรรณคดีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตนับว่าเป็นกลุ่มประสบการณ์ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งกลุ่มหนึ่ง เพราะเป็นกลุ่มประสบการณ์ซึ่งจัดขึ้นเพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ถึงกระบวนการแก้ปัญหาของชีวิตและสังคม ปัญหาและความต้องการของมนุษย์ในด้านต่าง ๆ เป็นการเตรียมตัวผู้เรียนด้านการดำรงอยู่และการดำเนินชีวิตที่ดี ครูผู้สอนจึงควรสนใจค้นหาวิธีปรับปรุงกระบวนการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับชีวิตของคนไทย ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนสามารถปรับตัวและอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข และเป็นคนโดยสมบูรณ์คือ เป็นคนที่มีคุณธรรมไม่เห็นแก่ตัว ผู้วิจัยได้นำหลักพุทธศาสนาประยุกต์ใช้กับการเรียนการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 โดยใช้กระบวนการสอนโดยการเผชิญสถานการณ์ตามวิธีของ สุมณ อมรวิวัฒน์ และได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารงานวิจัย เพื่อสนับสนุนการศึกษาในครั้งนี่คือ ความหมายและลักษณะของกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต แนวการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต หลักพุทธธรรมและพุทธวิธีการสอน การนำวิธีสอนตามแนวพุทธวิธีไปใช้ในการเรียนการสอน รวมทั้งกระบวนการสอนเพื่อเผชิญสถานการณ์

ความหมายของกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต

สมพงษ์ พละสุรย์ (2521: 15) ได้กล่าวถึงความหมายของกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตว่า "สร้างขึ้นแล้วเสริมให้ผู้เรียนมีประสบการณ์ในชีวิตอย่างเพียงพอแก่การที่จะอยู่ในสังคม"

กรมวิชาการ (2525: 127) กล่าวถึง กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตว่า เป็นกลุ่มการเรียนที่ต้องการให้นักเรียนได้รู้ถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ทางด้านอนามัย ประชากร การเมือง การปกครอง สังคม ศาสนา วัฒนธรรม เศรษฐกิจ เทคโนโลยี สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ การติดต่อสื่อสาร ฯลฯ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนได้นำเอาประสบการณ์เหล่านี้ไปใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการดำรงอยู่และการดำเนินชีวิตที่ดี

มนัส รัตนติลก ฅ ฎเกิด (2519: 45-46) ได้กล่าวถึงความหมายของกลุ่มสร้างเสริม ประสพการณ์ชีวิต ซึ่งพอจะสรุปได้ว่า กลุ่มสร้างเสริมประสพการณ์ชีวิต เป็นมวลประสพการณ์ที่มี องค์ประกอบและรูปแบบที่สมบูรณ์ในตัวเอง เพื่อสนองความต้องการของประชาชน เน้นในด้าน สร้างเสริมประสพการณ์เพื่อพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม มุ่งให้ผู้เรียน สามารถนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต มุ่งสร้าง เอกภาพของชาติโดยมีเป้าหมายหลัก ร่วมกัน เปิดโอกาสให้แต่ละท้องถิ่นจัดหลักสูตรบางส่วนให้เหมาะสมกับสภาพความต้องการของ ท้องถิ่น มีจุดประสงค์ให้ผู้เรียนมีความรู้พื้นฐาน และความสามารถที่จะดำรงชีวิตได้ทั้งในด้าน สุขภาพอนามัยของร่างกาย และจิตใจแต่ละบุคคลและชุมชน สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมปรับตัวให้ เข้ากับสภาวะแวดล้อม และนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ มีความรับผิดชอบต่อ ตนเองและส่วนรวม ตลอดจนมีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย และหวงแหนอธิปไตยของชาติ

จากที่กล่าวมาทั้งหมดพอจะสรุปได้ว่า กลุ่มสร้างเสริมประสพการณ์ชีวิต หมายถึง กลุ่ม วิชาซึ่งจัดประสพการณ์อัน เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต เพื่อที่จะนำความรู้เหล่านี้ไปใช้ประโยชน์ ในชีวิตประจำวัน

ลักษณะของกลุ่มสร้างเสริมประสพการณ์ชีวิต

กลุ่มสร้างเสริมประสพการณ์ชีวิตมุ่ง เปลี่ยนแปลงและสร้างเสริมชีวิตไปในแนวทางที่พึง ประสงค์ ลักษณะชีวิตที่ควรสร้างเสริมมี 4 ด้าน (สุนน อมรวิวัฒน์ 2525: 319) คือ

1. ชีวิตที่อยู่รอด มุ่งสร้างประสพการณ์ที่มีผลต่อสุขภาพอนามัยของผู้เรียน มีพลานามัย ที่สมบูรณ์รอดพ้นจากโรคภัยไข้เจ็บ
2. ชีวิตที่อยู่ดี มุ่งสร้างประสพการณ์ที่ช่วยให้ชีวิตมีหลักฐานที่มั่นคงขึ้น ให้ผู้เรียนมี แนวทางในการประกอบอาชีพ รู้จักการผลิต การใช้ การทำมาหากิน การออมทรัพย์ และสามารถ ปรับตัวให้เหมาะสมกับความ เปลี่ยนแปลงทาง เศรษฐกิจและทางสังคม
3. ชีวิตท่ามกลางสภาพแวดล้อม มุ่งสร้างความรู้ความ เข้าใจ ทักษะ และเจตคติจะ ช่วยให้ชีวิตพัฒนาไปด้วยดี ปรับตัวให้เหมาะสมกับสภาพและความ เปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมทั้งที่ เป็นมนุษย์ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และเทคโนโลยี ประสพการณ์เหล่านี้จะช่วยชีวิตมีความสุข ได้

4. ชีวิตที่มีหลักการ มุ่งเน้นถึงหลักการและคุณธรรมในการดำรงชีวิตที่เรียกว่า วัฒนธรรมความภูมิใจในชีวิตไทย สร้างศรัทธาและความเชื่อในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข สร้างความสนใจและความรับผิดชอบในหน้าที่ของพลเมืองไทย

บันลือ พุกกะวัน (2524: 72) มีความเห็นว่าควรเพิ่มเติมอีก 1 ด้าน คือ "ให้สามารถที่จะช่วยกันปรับปรุงสภาพแวดล้อมและสังคมที่ตนดำรงชีวิตอยู่ให้ดีขึ้น"

คณะกรรมการร่างหลักสูตรกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ได้ร่างหลักสูตรกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตขึ้น โดยคำนึงถึงหลักการพื้นฐาน 5 ประการ (สมน อมรวิวัฒน์ 2525: 318-319) คือ

1. ขอบข่ายของ เนื้อหาของกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต เกิดขึ้นจากมีความสัมพันธ์ และ เป็นไป เพื่อแก้ปัญหาของชีวิต และ สังคม

2. ลักษณะของ เนื้อหามี 2 ประเภทคือ

2.1 เนื้อหาที่เกิดขึ้นโดยตรงจากสภาพปัญหาและความต้องการของชีวิตในสังคมไทย

2.2 เนื้อหาประกอบที่แม้จะไม่ใช่ปัญหาของชีวิตโดยตรง แต่มีอิทธิพลมากต่อการดำรงชีวิต ค่านิยม และคุณธรรมของผู้เรียน

3. มีความสอดคล้องกับหลักการ และจุดหมายของหลักสูตรแม่บท

4. พยายามผสมผสาน เนื้อหาที่มีความสัมพันธ์ใกล้เคียงกันให้มารวมกันอย่างได้สัดส่วนเหมาะสม

5. การจัดประสบการณ์กลุ่มนี้มีไว้เป็นการ "ตัดวิชาเดิม เพิ่มวิชาใหม่"

สมน อมรวิวัฒน์ (2525: 15) ได้กล่าวถึงขอบข่ายของ เนื้อหาวิชากลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตซึ่งครอบคลุม เรื่องใหญ่ ดังนี้

1. ปัญหาและความต้องการของชีวิตคนไทย อันได้แก่ เรื่องสุขภาพ อนามัย ทั้งทางกายและทางจิต การป้องกันและการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ปัญหาความยากจน อันได้แก่ การขาดความรู้พื้นฐานในการทำมาหากิน การใช้จ่ายและการเก็บออม รวมถึงต้องการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติ และปลอดภัย

2. การเรียนรู้เรื่องเมืองไทยให้เข้าใจ และเห็นคุณค่าของวัฒนธรรม ศาสนา การปกครอง การเมือง และสังคมไทย รวมถึงหลักการหน้าที่ สิทธิความรับผิดชอบของพลเมืองไทยในระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

3. การปรับตัวของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ทั้งที่เป็นมนุษย์ด้วยกัน สิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ เช่น พืช สัตว์ ดิน น้ำ ลม แสง ดวงอาทิตย์ ดวงดาว ป่าไม้ ภูเขา หิน แร่ ฯลฯ และสิ่งแวดล้อมที่เป็นเทคโนโลยี เช่น เครื่องผ่อนแรง สารเคมี พาหนะ และเครื่องมือในการสื่อสาร คมนาคม ฯลฯ เน้นการจัดความขัดแย้ง การสงวนรักษา และการใช้ประโยชน์สูงสุด และคุ้มค่า

4. กระบวนการแก้ปัญหาของชีวิตและสังคม ซึ่งหมายรวมถึงความรู้ ทักษะ และแนวปฏิบัติที่ช่วยให้ผู้เรียนสามารถดำรงและดำเนินชีวิตได้อย่างสงบสุข

มนัส รัตนดิลก ณ ภูเก็ต (2519: 46) ได้กล่าวถึง ลักษณะที่สำคัญของกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต

1. ให้ผู้เรียนรู้ปัญหาท้องถิ่น ความต้องการของท้องถิ่นซึ่งอยู่ใกล้ตัวผู้เรียน เป็นการปรับปรุงระบบการสอน การเรียนในโรงเรียนให้สอดคล้องกันกับสภาพความจริงในท้องถิ่นนั้น ๆ

2. ส่งเสริมให้ผู้เรียนตระหนักในด้านสังคมว่า ปัญหาของสังคม เป็นปัญหาร่วมกันของทุกคน ดังนั้นจึงต้องผนึกกำลังกันแก้ไข

3. ฝึกให้ผู้เรียนรู้จักคิด คิดเป็น และแก้ปัญหาเป็น

4. ฝึกให้ผู้เรียนรู้จักนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต

5. เน้นการเรียนรู้ในภาคปฏิบัติมากพอ ๆ กับภาคทฤษฎี

6. ฝึกให้ผู้เรียนคิดมากกว่าจำ รู้จักสรุปความคิดได้ด้วยตนเอง

สุนน อมรวิวัฒน์ (2525: 320) ได้กล่าวถึงลักษณะเฉพาะของกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต โดยสรุปไว้ดังนี้

1. เป็นกลุ่มประสบการณ์ที่เกี่ยวกับการดำรงพัฒนา และแก้ปัญหาชีวิตของบุคคลบวกกับความรู้ ทักษะ และเจตคติ ที่จะทำให้นักเรียนสามารถสัมพันธ์ปรับตัวและใช้ประโยชน์สูงสุด จากสิ่งแวดล้อมทั้งที่เป็นสังคมมนุษย์ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และเทคโนโลยี

2. บูรณาการ เนื้อหาที่สัมพันธ์กัน เข้าเป็น เรื่องเดียวกัน โดยจัดเนื้อหาเป็น 12 หน่วย คือ สิ่งที่มีชีวิต ชีวิตในบ้าน สิ่งที่อยู่รอบตัวเรา ชาติไทย ข่าว เหตุการณ์ วันสำคัญ การทำมาหากิน พลังงานและสารเคมี จักรวาลและอวกาศ ประเทศเพื่อนบ้าน การสื่อสาร และคมนาคม ประชากร ศึกษา การเมือง และการปกครอง

ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 - ๒ เรียนหน่วยที่ 1 ถึงหน่วยที่ 5 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 - 4 เรียนหน่วยที่ 1 ถึงหน่วยที่ 8 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 - 6 เรียนหน่วยที่ 1 ถึงหน่วยที่ 12

3. ลักษณะของเนื้อหาในชั้นต้น จะเป็นประสบการณ์ที่อยู่ใกล้ตัวเด็ก จึงเป็นลักษณะของเนื้อหากว้าง ๆ ส่วนในชั้นสูงขึ้นไปมวลประสบการณ์จะขยายออกไปไกล เนื้อหาจะมีลักษณะที่ต้องเรียนละเอียดและเฉพาะเรื่องมากขึ้น

4. ครูสามารถใช้กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต เป็นแกนกลางที่จะสัมพันธ์ประสบการณ์กลุ่มทักษะ กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย และกลุ่มการงานและพื้นฐานอาชีพ เข้าด้วยกันเป็นหลักสูตรบูรณาการ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการดำรงพัฒนา และแก้ปัญหาชีวิตนั้น เราจะละทิ้งหลักของศีลธรรม และคุณธรรมไปไม่ได้ นอกจากนั้นเจตคติและความสามารถพื้นฐานในการประกอบอาชีพ รวมไปถึงความสามารถในการสื่อความหมาย และการคิดคำนวณก็ยังเป็นองค์ประกอบสำคัญในกระบวนการของชีวิตด้วยเช่นกัน

5. กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต มีลักษณะที่ยืดหยุ่นสามารถปรับได้ในแง่ที่เป็นเนื้อหา และประสบการณ์อันเป็นแกนกลางสำหรับผู้เรียนทุกคน และประสบการณ์ที่เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่น

แนวการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต

กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต เป็นกลุ่มประสบการณ์ที่มีแนวทางและจุดหมายที่ต้องการให้ผู้เรียนคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น ต้องการให้ผู้เรียนนำความรู้และประสบการณ์ต่าง ๆ ไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต และให้ดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความสุข ตามอัธยาศัยในสภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ เทคโนโลยี และทางสังคม

การจัดการเรียนการสอนต้องคำนึงถึงสภาพปัญหา และความต้องการของชุมชน ฝึกให้ผู้เรียนรู้จักคิด คิดเป็น รู้จักคิดหาทางที่ดีที่สุดในการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี และอยู่ร่วมกันอย่าง

สงบสุข ผิดให้รู้จักนำความรู้ไปใช้ในการดำรงชีวิตและแก้ปัญหาของชุมชนโดยถือว่า ปัญหาของท้องถิ่นหรือชุมชนนั้น เป็นปัญหาของทุกคนที่จะต้องร่วมมือกันปรับปรุงแก้ไข (มนัส รัตนดิลก ณ ภูเก็ต 2519: 46)

การจัดกิจกรรมการเรียนรู้การสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต

กิจกรรมการเรียนรู้การสอนเป็นหัวใจของการนำหลักสูตรไปใช้ หลักสูตรกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตนี้คือให้เขียนจุดประสงค์ วางความคิดรวบยอด และจัดเนื้อหาสาระไว้ดีเพียงใด แต่ถ้าครูนำไปสอนโดยวิธีบอกให้จดและท่องจำ แล้ววัดผลจากการท่องนั้นแล้ว ก็หาได้บังเกิดประโยชน์อย่างใดต่อชีวิตไม่ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้การสอนจึงต้อง เป็นการ จัดสภาพการเรียนรู้ให้ผู้เรียนได้คิด ได้แก้ปัญหา และได้เผชิญสถานการณ์จำลองอันจะประสบในชีวิตจริงด้วย การใช้สื่อการเรียนเป็น เครื่องช่วยก็มีความจำเป็น เพราะจะทำให้ นักเรียนได้สัมผัสกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ได้อภิปรายถกเถียง และได้ค้นคว้าทดลอง เพื่อแสวงหาคำตอบที่ถูกต้องด้วยตนเอง ประสบการณ์ที่ได้จากการเรียนรู้ในชั้นเรียนจะได้สะสมไว้ให้ผู้เรียนสามารถนำไปใช้ในการดำรงและดำเนินชีวิตได้เป็นอย่างดี การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้การสอน เพื่อให้ผู้เรียนได้สะสมประสบการณ์ที่นำไปใช้บังเกิดประโยชน์ต่อชีวิตและสังคมนั้น ควรปฏิบัติตามหลักการดังต่อไปนี้ (สุนน อมรวิวัฒน์ 2520: 118-120)

1. จัดกิจกรรมที่เร้าความสนใจของผู้เรียน กิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมชั้นนำ ครูอาจจัดได้โดยการสนทนาปัญหา หรือข้อสงสัยต่าง ๆ ที่นักเรียนมี ใช้ข่าวหรือเหตุการณ์ประจำวันที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่เรียน ใช้อุปกรณ์หรือสื่อการสอนต่าง ๆ เช่น ภาพ ของจริง ของจำลอง ให้นักเรียนเล่าประสบการณ์ของตนเอง แล้วต่อด้วยการอภิปราย ชักถาม การแสดงบทบาทสมมติ ให้นำข้อความหรือทนายปัญหา
2. จัดกิจกรรมที่เน้นการคิด เสาะแสวงหาคำตอบด้วยการค้นคว้าทดลองมากกว่า การสอนให้ท่องจำ และทำกิจกรรมถามตอบแต่เพียงอย่างเดียว เนื้อหาและความคิดรวบยอดที่จัดไว้ในหน่วยต่าง ๆ ของกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตนี้ ครูสามารถนำมาตั้ง เป็นปัญหา จับประเด็นปัญหา ซึ่งปัญหาที่ครูตั้งย่อมเกี่ยวข้องกับชีวิตของผู้เรียน และสิ่งแวดล้อมที่ผู้เรียนได้พบอยู่ทุกวัน เป็นการฝึกหัดให้นักเรียนแก้ปัญหา ให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมขึ้นต่าง ๆ เช่น ได้อภิปราย ได้

ร่วมกันทำงาน อ่านและเขียนรายงาน ได้ร่วมกันจัดนิทรรศการ ทำแผ่นภาพ สมุดภาพ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ล้วน เป็นกิจกรรมที่เชื่อมโยงไปสู่ประสบการณ์ชีวิตทั้งสิ้น

3. จัดกิจกรรมโดยใช้สื่อการสอนเข้าช่วย แทนที่จะใช้หนังสือแบบเรียนแต่เพียง เล่มเดียว
อุปกรณ์การสอนมีส่วนช่วยให้เกิดกิจกรรมที่น่าสนใจขึ้น การใช้ของจริง วัสดุจำลอง และเครื่องมือต่าง ๆ ประกอบ จะทำให้สามารถจัดกิจกรรมได้หลายประเภท ช่วยให้นักเรียนได้ฝึกฝนตนเองทำด้วยตนเอง การใช้แผนที่ แผนภูมิ กราฟ และสถิติต่าง ๆ ช่วยฝึกทักษะทางสังคมศึกษา และทางวิทยาศาสตร์เป็นอย่างดี ภาพยนตร์ สไลด์ ช่วยสร้างแนวคิดที่สำคัญ และช่วยให้นักเรียนได้เรียนรู้เรื่องราวของชีวิตและสิ่งแวดล้อมได้ดียิ่งขึ้น หนังสืออ่านประกอบและ เอกสาร เสริมประสบการณ์จะช่วยขยายขอบเขตของความสนใจของผู้เรียนได้เพิ่มขึ้น ดังนั้นการจัดกิจกรรมของครูจึงควรคำนึงถึงการใช้สื่อการสอนให้มากขอย่าเป็นครูที่สอนด้วยมือเปล่าเลย อย่างน้อยใช้เพลง หรือนิทานประกอบบ้างก็จะช่วยให้นักเรียนได้สนุก และมีความหมาย

4. จัดกิจกรรมที่เลียนแบบสถานการณ์ในชีวิตจริง มีเนื้อหาในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตหลายคนในทุกหน่วย ที่สามารถจะนำมาจัดสถานการณ์จำลอง หรือจัดการแสดงบทบาทสมมุติได้ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน อาจทำในแบบของการแสดง (Dramatic Play) การแสดงบทบาทสมมุติ (Role Play) และการจัดเกมสถานการณ์จำลอง (Simulation games) ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนได้รับการช่วยทำให้เรียนอย่างเต็มที่ สร้างความเข้าใจในสิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิตจริง นักเรียนได้เรียนรู้การทำงานร่วมกัน และเรียนได้อย่างสนุกสนาน

5. จัดกิจกรรมที่มีการวัดผลทุกขั้นตอน และนักเรียนได้มีโอกาสประเมินผลตนเอง
การสอนที่เน้นแต่เนื้อหา มักจะมีการวัดผลในตอนท้าย เพื่อวัดดูว่านักเรียนสามารถจำเนื้อหาทั้งหมดได้เพียงใด แต่การจัดกิจกรรมที่ได้ผลจะไม่รอจนจบบทเรียน หากมีการวัดผลทุกขั้นตอนที่จัดกิจกรรมหลัก เช่น จัดกิจกรรมค้นคว้าก็ต้องมีรายงาน มีการจับฉลากปัญหาที่มีการทบทวนทักษะต่าง ๆ ใช้แบบฝึกหัด และแบบสอบ มีการแบ่งกลุ่มทำกิจกรรม และวัดผลงานซึ่งกันและกัน เป็นต้น การวัดผลจะไม่วัดแต่ความรู้ความเข้าใจเท่านั้น หากวัดรวมไปถึงความสามารถที่จะปฏิบัติได้ และทัศนคติของผู้เรียนอีกด้วย

ครูพึงถือหลักว่า ชีวิตของมนุษย์แต่ละคนนั้นต่างกัน วิธีการเผชิญชีวิต และวิธีการแก้ปัญหาชีวิตนั้นแตกต่างกัน ดังนั้นผู้เรียนจึงต้องมีวิธีเรียนที่แตกต่างกันด้วย

วิชาการ (นามแฝง) (2522: 21-22) ได้เขียนถึงลักษณะการเรียนการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตในวารสารการศึกษา เอกชนไว้ ดังนี้

1. เน้นวิธีสอนให้ผู้เรียนมีความคิดรวบยอด และหลักการในแต่ละหน่วยการสอนตรงตามที่หลักสูตรกำหนดไว้ เพื่อให้ผู้เรียน เปลี่ยนแปลงพฤติกรรม
2. เกี่ยวกับชีวิตประจำวัน จะมุ่งในด้านการปฏิบัติ
3. ในเรื่องอนาคต จะมุ่งในด้านการปฏิบัติ
4. ในเรื่องของการเรียนชั้นสูงต่อไป ก็ให้เน้นความรู้ ความเข้าใจ และรู้จักคิด

กรมวิชาการ (2525: 106) ได้กล่าวถึงแนวการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตว่าควรจะสอนโดยใช้หลักการต่อไปนี้

1. จัดการเรียนการสอนให้เหมือนกับสภาพชีวิตที่เป็นจริง เพื่อให้เด็กนำไปใช้ได้
2. สอนเพื่อแก้ไข และ เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมให้ดีขึ้น
3. สอนให้เด็กเห็นความสัมพันธ์ และเห็นความสำคัญของสิ่งต่าง ๆ ที่เรียนเพื่อปรับปรุงความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น
4. สอนโดยให้เด็กมีส่วนร่วมในการวางแผนการเรียน ค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเอง สามารถสรุปเป็นความรู้นำไปใช้ได้
6. สอนโดยเน้นการปฏิบัติจริงมากกว่าการท่องจำกฎเกณฑ์
6. สอนเพื่อปลูกฝังคุณลักษณะที่ดั่งามต่าง ๆ ให้มีในตัวเด็ก
7. สอนเพื่อปลูกฝังพื้นฐานทางประชาธิปไตย ให้มีในตัวเด็กและสามารถปฏิบัติตนให้เป็นพลเมืองดีของชาติ
8. สอนในสิ่งที่ปัญหาจากใกล้ตัวเด็ก ไปสู่สิ่งที่ไกลออกไป โดยใช้วิธีการต่อไปนี้
 - 8.1 การอภิปราย และการซักถาม
 - 8.2 การศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง
 - 8.3 การทำงานร่วมกัน เป็นกลุ่ม
 - 8.4 การแก้ปัญหา
 - 8.5 การปฏิบัติจริง

สำหรับวารสารมิตรหฐ (2526: 48-49) (ไม่ปรากฏผู้เขียน) ได้เสนอการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ให้คำนึงถึงการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนใน 10 ลักษณะ คือ

1. ให้ผู้เรียนได้รู้จักรักษาสุขภาพอนามัย ทั้งส่วนตนและชุมชน ตลอดจนเข้าใจถึงวิธีการปฏิบัติคนให้มีพลานามัยสมบูรณ์แข็งแรง
2. ให้ผู้เรียนรู้จักปรับตัวให้เหมาะสมกับสภาพของสังคมในปัจจุบัน
3. ให้ผู้เรียนรักท้องถิ่น ธรรมชาติ รู้จักสงวนทรัพยากร
4. ให้ผู้เรียนมีระเบียบวินัย รู้จักสิทธิหน้าที่ มีความรับผิดชอบ เคารพกฎหมาย และเข้าใจในหลักการของการอยู่ร่วมกันในสังคมประชาธิปไตย
5. ให้ผู้เรียนเกิดความภูมิใจในความเป็นไทย ดำรงไว้ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นและความเป็นเอกราชของชาติ
6. ให้มีการสอนข่าว เหตุการณ์เป็นประจำทุกวัน
7. จัดกิจกรรมการเรียนการสอน เรื่องวันสำคัญ ในระยะที่ใกล้จะถึงวันสำคัญนั้น ๆ และจัดกิจกรรมพิเศษให้ตรงกับวันสำคัญนั้นด้วย
8. เน้นให้ผู้เรียนเห็นภัยและโทษ พร้อมทั้งรู้จักหลีกเลี่ยงภัยจากยาเสพติด
9. ให้ผู้เรียนเลื่อมใสในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข
10. ให้ผู้เรียนรู้จักเลือกใช้เครื่องอุปโภค บริโภค และปรับปรุงสิ่งแวดล้อม เพื่อให้มีชีวิตดำรงอยู่ได้อย่างมีความสุข

รุจิระ สุภรณ์ไพบูลย์ และคณะ (2526: 90-91) ได้กล่าวถึงการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตไว้หลายประการ เช่น

1. การอภิปราย
2. การห็นคว้าจากหนังสือ ตำรา
3. การเชิญวิทยากร
4. การสัมภาษณ์โดยนักเรียน
5. การเล่นนิทานหรือเล่าเหตุการณ์

6. การศึกษานอกสถานที่
7. การสังเกตจากของจริง เหตุการณ์ ปรากฏการณ์ หรือการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ
8. การทดลองและการสาธิตการทดลอง
9. การแสดงบทบาทสมมติ
10. การใช้แผนที่
11. การใช้ข่าวประจำวัน
12. การจัดป้ายนิเทศ
13. การจัดนิทรรศการ
14. การจัดกิจกรรมหรือสถานการณ์จริง
15. การสะสมรูปภาพ ชาว ไบโม่ เม็ดพืช แสตมป์ แมลง ฯลฯ
16. การใช้นวัตกรรมต่าง ๆ เช่น ศูนย์การเรียนรู้ กระบวนการเรียน กระบวนการสอน เป็นต้น
17. การใช้สื่อต่าง ๆ เช่น ภาพโปสเตอร์ ภาพยนตร์ ภาพเคลื่อนไหว เครื่องบันทึกเสียง

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตจากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่ากิจกรรมที่จัดนั้น เน้นการนำไปใช้ในชีวิตจริง โดยการสร้างสถานการณ์เลียนแบบชีวิตจริง ใช้เทคนิคการสอนแบบต่าง ๆ เพื่อให้ผู้เรียนสนใจและเกิดความเข้าใจ แทนที่จะใช้วิธีให้ท่องจำ นอกจากนี้กิจกรรมต่าง ๆ ยังมุ่งให้ผู้เรียนฝึกการคิด คิดเป็น แก้ปัญหา และนำไปปฏิบัติได้

นอกจากนี้ยังมีนักการศึกษาอีกหลายท่านได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับแนวการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนดังกล่าวมาแล้ว เช่น

มันส์ รัตติกาล ณ ภูเก็ต (2521: 26-29) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับวิธีสอนบางอย่างของกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต สรุปได้ว่าวิธีสอนที่ถูกต้อง ต้องเป็นการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้นักเรียนได้มีส่วนร่วมได้แสดงออกมากที่สุด วิธีการที่ว่านี้ได้เน้นเนื้อหาวิชา แต่เน้นในด้านการกระทำ คือ ให้ผู้เรียนมีกิจกรรมมาก ๆ ให้ผู้เรียนได้คิด และแสดงความคิดเห็นโดยการอภิปรายให้ผู้เรียนได้ทำงานเป็นกลุ่มเล็ก ๆ เพื่อฝึกการทำงานร่วมกัน ช่วยกันคิด ช่วยกันทำ ช่วยกันค้นคว้า ช่วยกันแก้ปัญหา การค้นคว้านั้นไม่จำเป็นต้องค้นจากตำราเสมอไป อาจจะเป็นการไปสัมภาษณ์ หรือสอบถามก็ได้ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ต้องการ

สวัสดิ์ นิเทศวารวิทย์ (2521: 40-42) ได้กล่าวถึงการสอนในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตว่า นอกจากเด็กจะลงมือปฏิบัติแล้ว เด็กควรจะได้รับความรู้ที่ดี และเป็นประโยชน์ต่อการนำไปใช้ในชีวิตประจำวันจริง ๆ อีกด้วย และยังได้กล่าวว่าการสอนประสบการณ์ชีวิต ต้องทำในสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวไปจนถึงไกลตัวที่สุดเท่าที่จะสามารถนำมาสอนได้ นั่นก็คือตั้งแต่ "ตัวของเรา" ไปจนถึงดวงดาว อวกาศ

สาโรช บัวศรี (2521: 14) ได้อธิบายวิธีสอนแบบแก้ปัญหาเพื่อให้นักเรียนคิดเป็นแก้ปัญหาเป็น ซึ่งจะก่อให้เกิดบูรณาการว่าวิธีสอนที่เรียกว่าวิธีการแก้ปัญหานั้นมี 5 ขั้นตอน คือ การกำหนดปัญหา การตั้งสมมติฐาน ทดลองทำ วิเคราะห์ผลการทดลอง สรุปผล วิธีสอนนี้ช่วยให้นักเรียนคุ้นเคยกับการแก้ปัญหา รู้จักที่จะแก้ปัญหา เมื่อเกิดปัญหาขึ้นในชีวิตของคนก็จะได้ไม่ตระหนกตกใจ แต่จะรีบแก้ไขปัญหานั้นที่ใช้วิธีการดังกล่าวนี้

วาริ ธีระจิตร (2527: 186) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับวิธีสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตไว้ว่า การเรียนการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตมิใช่จะทำให้รู้ทางด้านเนื้อหาวิชาแต่อย่างเดียว แต่ควรผสมผสานความรู้ได้ เพื่อให้ผู้เรียนนำไปใช้เป็นแนวทางในการแก้ปัญหาคือชีวิต และสำคัญที่สุดเพื่อช่วยให้อยู่ในสังคมได้อย่างดีมีความสุข แนวทางอันหนึ่งที่จะช่วยให้การศึกษาบรรลุผลไปสู่เป้าหมายได้เป็นอย่างดี ก็คือ การใช้เทคนิคและวิธีการสอนให้เหมาะสมกับวัย ธรรมชาติ และความสนใจของผู้เรียน

ทัศนาศา แชนมณี (2527: 55) ได้กล่าวถึงลักษณะที่สำคัญของการเรียนการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตไว้ว่า ลักษณะที่สำคัญของการเรียนการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต คือ ลักษณะการสอนแบบบูรณาการ ซึ่งหมายถึง การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้นักเรียนได้มีส่วนร่วมและแสดงออกให้มากที่สุด การให้ผู้เรียนได้ฝึกทำงานร่วมกัน ช่วยกันคิด ช่วยกันค้นคว้า และช่วยกันแก้ปัญหา เป็นต้น ลักษณะการสอนแบบบูรณาการนี้จะช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น ซึ่งตัวประกอบทั้งหมดนี้จะถือว่าเป็นองค์ประกอบที่เป็นหัวใจสำคัญของการเรียนการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต

จากแนวคิดของนักการศึกษาหลายท่านที่ได้กล่าวมา จะเห็นว่าการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตนี้จะเน้นกระบวนการเรียนอย่างมีระบบใช้เทคนิคและวิธีการจัดกิจกรรมหลายรูปแบบ เน้นการเรียนการสอนที่สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้เพื่อ

ให้ผู้เรียนรู้จักชีวิตและสิ่งแวดล้อม รู้หลักการในการดำรงชีวิต ปรับตัวให้เข้ากับความเปลี่ยนแปลงของชีวิต และแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้

บทบาทสมมติและสถานการณ์จำลอง

การสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต มีวิธีสอนหลายวิธี ได้แก่ วิธีสอนแบบบรรยาย วิธีสอนแบบอภิปราย วิธีสอนโดยเน้นการทำงานเป็นกลุ่ม การสอนโดยการค้นคว้าด้วยตนเอง การสอนโดยใช้สถานการณ์จำลอง การสอนโดยใช้บทบาทสมมติ การสอนโดยใช้กรณีตัวอย่าง และการสอนโดยใช้สื่อการสอนต่าง ๆ วิธีสอนแต่ละวิธีมีส่วนดีแตกต่างกัน ในการสอนควรเลือกวิธีการสอนที่เหมาะสมกับเนื้อหา และความมุ่งหมาย

การเรียนที่ได้ผลดีนั้นนักเรียนจะต้องมีโอกาสได้ทำกิจกรรมด้วยตนเอง เป็นส่วนใหญ่ บทบาทสมมติและสถานการณ์จำลอง เช่นกิจกรรมการสอนที่สอดคล้องกับนักเรียนในระดับประถมศึกษา มาก เพราะส่งเสริมให้นักเรียนได้แสดงบทบาทของคนอื่นที่ไม่ใช่ของตนเอง ได้ทดลองทำหรือฝึกฝนประสบการณ์ในสถานการณ์ที่จำลองมาให้ใกล้เคียงกับความเป็นจริง

1. บทบาทสมมติ (Role Playing)

ศิริกาญจน์ โกลุมภ์ (2522: 10) กล่าวถึงบทบาทสมมติหรือ Role Playing ว่าเป็นเทคนิคอย่างหนึ่งที่นักการศึกษาได้ทดลองนำมาใช้ในห้องเรียน เพื่อเพิ่มพูนประสิทธิภาพในการเรียนของนักเรียนและช่วยในการสอนของครู เดิมทีวิธีใช้บทบาทสมมติเป็นเรื่องของจิตแพทย์ที่ใช้เพื่อรักษาคนไข้ที่มีปัญหาทางด้านจิตใจ ซึ่ง ดร.จาคอบ แอล มอเรโน (Dr. Jacob L. Moreno) จิตแพทย์ชาวเวียนนาได้ทดลองใช้กับคนไข้เป็นครั้งแรกเมื่อปี ค.ศ.1900 ด้วยวิธีการที่เรียกว่า ไซโคดราม่า (Psychodrama)

การนำบทบาทสมมติมาใช้ในห้องเรียนนั้น ดร.พอลลีน เฟอร์เนส (Dr. Pauline Furness) ชาวอเมริกัน ผู้สนใจเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งภายหลังได้สนใจเกี่ยวกับการศึกษา ได้ทดลองนำบทบาทสมมติมาใช้ในห้องเรียนพบว่า บทบาทสมมติเป็นวิธีการที่เหมาะสมที่จะนำมาใช้ใน ห้องเรียน สำหรับนักเรียนตั้งแต่ระดับอนุบาลหรือก่อนวัยเรียนไปจนถึงระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย เพราะการใช้บทบาทสมมติเป็นการสร้างสถานการณ์ที่อาจเกิดขึ้นจริง ๆ ให้นักเรียนได้เห็นในห้องเรียน และนักเรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการใช้บทบาทสมมติทั้งในฐานะผู้แสดงและผู้สังเกตการณ์

ทั้งยังช่วยฝึกนักเรียนในด้านความคิดสร้างสรรค์ การแสดงออกทางด้านอารมณ์ สังคมสติปัญญา และการแสดงออกทางร่างกาย ตลอดจนการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า และในบางครั้งครูก็อาจจะใช้บทบาทสมมติเพื่อแก้ไขพฤติกรรมที่มีปัญหาบางอย่างของนักเรียนได้ด้วย เช่น แก้ปัญหานักเรียนที่ขี้อาย ก้าวร้าว หรือนักเรียนที่ไม่สามารถควบคุมพฤติกรรมบางอย่างของตัวเอง

ความหมายของบทบาทสมมติ

นักการศึกษาหลายท่านได้ให้ความหมายของการแสดงบทบาทสมมติไว้ดังนี้

เยาเวพา เดชะคุปต์ (2518: 64-68) กล่าวว่า "บทบาทสมมติเป็นกิจกรรมที่จะช่วยส่งเสริมบรรยากาศการเรียนรู้ของกลุ่ม ซึ่งจะช่วยให้สมาชิกในกลุ่มมีความรับผิดชอบในการเรียนรู้ร่วมกันและยังเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ฝึกแสดงความคิดเห็นและแก้ไขปัญหาค้าง ๆ ได้เป็นอย่างดี"

ทศนา เขมมณี (2519: 41) กล่าวว่า "บทบาทสมมติเป็น เครื่องมือและวิธีการอย่างหนึ่งที่ใช้ในการสอนเพื่อให้ผู้เรียนได้มีความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในเรื่องที่เรียน โดยที่ผู้สอนสร้างสถานการณ์สมมติ และบทบาทสมมติขึ้นมาให้ผู้เรียนได้แสดงออกตามที่ตนคิดว่าควรจะเป็นและถือเอาการแสดงออกทั้งทางความรู้และพฤติกรรมของผู้แสดงมาเป็นข้ออภิปรายเพื่อการเรียนรู้" ซึ่งสอดคล้องกับ สุมานิน รุ่งเรืองธรรม (2522: 69) ที่กล่าวถึงการแสดงบทบาทสมมติว่าเป็นวิธีการแก้ปัญหา และการตัดสินใจวิธีหนึ่ง เพราะในสถานการณ์และบทบาทที่สมมติขึ้นมาให้คล้ายคลึงกับสิ่งที่ป็นจริงนั้น มักจะมีปัญหาและข้อขัดแย้งต่าง ๆ ผ่างมาด้วย การให้ผู้เรียนได้เลือกที่จะแสดงบทบาทต่าง ๆ โดยไม่ต้องฝึกหรือเตรียมตัวมาก่อนนั้น เป็นการช่วยให้ผู้แสดงได้เรียนรู้ที่จะปรับพฤติกรรมและหาทางแก้ปัญหาตัดสินใจอย่างธรรมชาติ

จอห์น แอล เทเลอร์ และ เร็กซ์ วาลฟอร์ด (John L. Taylor and Rex Walford 1972: 19) กล่าวถึง บทบาทสมมติว่าหมายถึงการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้สวมบทบาทในสถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อฝึกว่าคนควรมีพฤติกรรมแบบใดจึงแก้ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด ผู้แสดงและผู้ดูต้องรับบทบาทของตน เพื่อให้มีความเข้าใจและมีอารมณ์ในการแสดง นอกจากนี้ยังทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ความต้องการที่ซ่อนเร้น (hidden Agenda) อยู่ภายในตนเอง อันได้แก่ แรงจูงใจ ความต้องการ ซึ่งมีผลต่อการทำงานและการตัดสินใจของกลุ่ม ทำให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจในความสัมพันธ์ของตนเองต่อบุคคลอื่น ต่อสังคม ประเมินผลตนเองและเห็นความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหาวิชาและชีวิตประจำวัน สามารถเข้าใจสาเหตุแห่งพฤติกรรม เข้าใจถึงความรู้สึกของบุคคลอื่น ได้ระบายความเครียด เกิดความคิดรวบยอดในตัวเองได้ดีขึ้น ทำให้เกิดความสามัคคี รวมทั้งทำให้ครูรู้จักนักเรียนได้ดีขึ้นอีกด้วย

เมเออร์ (Maier อ้างถึงใน ศิริพร คูภิรมย์ 2527: 28, กล่าวว่า บทบาทสมมุติเป็นวิธีการที่จะช่วยขยายความรู้เกี่ยวกับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เป็นปัญหา หรือความขัดแย้งที่บุคคลประสบในชีวิตจริง และจะช่วยให้บุคคลเห็นปัญหาในหลาย ๆ ด้านที่ต้องการ

โซโลโม ชารัน และ เยล ชารัน (Sholomo Sharan and Yael Sharan 1976: 160) กล่าวถึง การแสดงบทบาทสมมุติว่าเป็นกิจกรรมที่กลุ่มผู้เรียนจัดแสดงขึ้นเพื่อมุ่งสำรวจปัญหาด้านสังคมซึ่งจะได้นำมาเป็นประสบการณ์การเรียนรู้ที่จะช่วยพัฒนาความเข้าใจ ความรู้สึก ความคิด และพฤติกรรมของบุคคลต่าง ๆ ในสถานการณ์หนึ่ง ๆ อันจะยังประโยชน์แก่ผู้เรียน เพราะผู้เรียนจะสามารถปฏิบัติตนได้ถูกต้อง เหมาะสมยิ่งขึ้น เมื่อเผชิญกับสถานการณ์ที่คล้ายคลึงกันในภายหลัง

จากความหมายต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว จะเห็นได้ว่า บทบาทสมมุติ เป็นวิธีการอย่างหนึ่งที่ช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ และเข้าใจบทเรียนที่เรียนได้อย่างดี มีความสามารถในการคิดแก้ปัญหาจากการสมมุติสถานการณ์ที่คล้ายคลึงกับสภาพความเป็นจริงมากที่สุด โดยอาจจะมีหรือไม่มี การเตรียมบทบาทมาล่วงหน้าก็ได้ แต่หลังจากแสดงบทบาทสมมุติแล้วจะมีการอภิปรายเนื้อหาตาม บทบาทสมมุติที่แสดง

ประเภทของบทบาทสมมุติ

การใช้บทบาทสมมุติในการเรียนการสอน สามารถจำแนกได้เป็น 3 ประเภท คือ

1. การแสดงบทบาทสมมุติแบบเตรียมบทไว้ หมายถึง การแสดงบทบาทสมมุติที่มีการเตรียมบทมาก่อน ซึ่งครูจะเขียนบทไว้ อาจให้นักเรียนช่วยกันเขียนบทของตนเองขึ้นและมีการฝึกซ้อมการแสดงล่วงหน้า ผู้แสดงจึงต้องแสดงบทบาทโดยใช้ถ้อยคำสำนวนตามที่เขียนบทไว้ ไม่มีโอกาสที่จะใช้ภาษาหรือแสดงความคิดเห็นหรือตัดสินใจด้วยตนเอง การแสดงบทบาทประเภทนี้จึงเหมาะสำหรับการฝึกแสดงบทบาทในระยะเริ่มแรก (สุจริต เพียรชอบ 2528: 93)

2. การแสดงบทบาทสมมุติแบบฉับพลัน หมายถึง การแสดงบทบาทสมมุติที่ไม่มีบทเตรียมไว้ หรือไม่มีการเตรียมตัวมาก่อน ผู้แสดงจะต้องแสดงบทบาทโดยทันทีทันใดหลังจากที่ครูกำหนดสถานการณ์ขึ้นแล้ว ผู้แสดงจะต้องใช้ถ้อยคำสำนวนภาษาตลอดจนการตัดสินใจในการแก้ปัญหาด้วยตนเอง การแสดงบทบาทสมมุติประเภทนี้จึงเป็นไปตามธรรมชาติมากกว่าประเภทแรก (สุจริต เพียรชอบ 2528: 93) ครูจึงควรใช้บทบาทสมมุติประเภทนี้เป็นเครื่องช่วยในการสอนตามวาระ และโอกาสที่อำนวย (ทิสนา แคมมณี 2519: 43-44)

3. การแสดงบทบาทสมมติโดยกำหนดสถานการณ์ให้ เป็นการแสดงบทบาทที่ ประสมประสานระหว่างแบบที่หนึ่งและแบบที่สอง คือครูจะกำหนดสถานการณ์ขึ้นแล้วนำมาเล่าให้นักเรียนฟัง หลังจากนั้นให้นักเรียนแสดงบทบาทสมมติโดยใช้สติปัญญาไหวพริบ เทคนิคในการแสดง การใช้ภาษา การตัดสินใจ และการแก้ปัญหาด้วยตนเอง (สุจริต เพียรชอบ 2528: 94, โดยอิงสถานการณ์ที่กำหนดให้

การสอนโดยใช้บทบาทสมมติ

ทิสนา เทียนเสมอ (Tisana Tiansame 1972: 128-133) ได้กล่าวถึง เทคนิคในการใช้บทบาทสมมติที่ ซอร์ (Snaw) เมเออร์ (Maier) และสมาคมการศึกษาของสหรัฐอเมริกา ได้เสนอไว้หลายประการ ดังนี้

1. การแลกเปลี่ยนบทบาท (Role-Reversal) วิธีการนี้ผู้แสดงจะหมุนเวียนกันแสดงบทบาทที่กำหนดไว้ในสภาพหนึ่งจนครบทุกบทบาท เช่น นักเรียนแสดง เป็นลูกที่มีความกตัญญูต่อพ่อแม่ อีกคนหนึ่งแสดงเป็นแม่ เมื่อแสดงเสร็จให้เปลี่ยนบทบาทกัน คนที่แสดงเป็นแม่ให้เปลี่ยนเป็นลูก ที่เป็นลูกให้เปลี่ยนเป็นแม่ วิธีการนี้จะช่วยให้คนแสดงเข้าใจบทบาท เกิดความคล่องตัวในการแสดงเกิดความเข้าใจในสิ่งที่ทำอย่างแท้จริง
2. การแสดงโดยมีลูกคู่ (Doubling) วิธีนี้เป็นวิธีช่วยให้ผู้แสดงเปิดเผยทัศนคติ ความรู้สึก ตลอดจนความคิดเห็นของตนโดยการแสดงความคิดเห็นได้อย่างอิสระ การแสดงบทบาทโดยวิธีนี้สมาชิกจะมีการตอบสนองต่อกันอย่างผิวเผิน แต่ผู้ช่วยหรือลูกคู่ซึ่งนั่งอยู่ข้างหลังจะช่วยผู้แสดง โดยแสดงความคิดเห็นหรือทัศนคติที่คิดว่าผู้แสดงคิดหรือรู้สึก แต่ไม่ได้แสดงออกมา
3. การแสดงบทบาทที่มีลูกคู่มากกว่า 1 คน (Mass Doubling) วิธีการนี้ เหมือนกับวิธีที่แสดงไว้ในข้อ 2 แต่มีผู้แสดงเป็นผู้ช่วยเหลือหรือลูกคู่มากกว่า 1 คน ทั้งนี้เพื่อช่วยให้ได้ความคิดและทัศนคติหลาย ๆ ด้าน
4. การแสดงบทบาทที่มีผู้แสดงว่าฟังกับตนเอง (Soliloquy) วิธีการนี้มีขึ้นเพื่อนำความคิดเห็นมาเป็นคำพูด โดยให้ผู้แสดงพูดหรือว่าฟังออกมาดัง ๆ ซึ่งจะช่วยให้ผู้แสดงหรือกลุ่มเกิดความเข้าใจในความรู้สึกและทัศนคติที่มีต่อกัน
5. การแสดงบทบาทผสม (Multiple Role-Playing) วิธีการนี้ช่วยให้ผู้ชมได้ประสบการณ์ที่เป็นจริง เกี่ยวกับการตัดสินใจในกลุ่ม (Group Decision-Making) การแสดง

บทบาทผสมนี้จะแตกต่างจากการแสดงบทบาทโดยทั่วไปคือ บทบาทอันเดียวกันผู้แสดงหลาย ๆ กลุ่มแสดงพร้อมกัน โดยไม่มีผู้ช่วยเหลือหรือครูคอยแนะนำ

6. การหมุนเวียนบทบาท (Role-Rotation) วิธีการนี้คือให้หลาย ๆ คนเปลี่ยนกันมาแสดงเป็นตัวละครตัวเดิม เพื่อนำมาเปรียบเทียบและสรุปในตอนท้าย
7. การแสดงบทบาทสองบทบาทในคนเดียว (Monodrama) วิธีการนี้เป็นการให้ผู้แสดงคนเดียวแสดงสองบทบาท โดยผู้แสดงจะต้องแสดงบทบาทกลับไปกลับมา วิธีการนี้ช่วยให้ผู้เรียนมีความคล่องตัว เข้าใจในบทบาททั้งสองได้ดีขึ้น
8. การใช้วิธีดูภาพสะท้อน (The Mirror Technique) วิธีการนี้เป็นวิธีการแสดงเป็นหมู่ โดยนำปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในกลุ่มมาให้ผู้อื่นแสดงเพื่อช่วยให้เจ้าของปัญหามองเห็นตนเองได้ว่าเป็นอย่างไร เมื่อดูเพื่อนแสดงบทบาทของตนซึ่งเปรียบเสมือนกระจกเงาสะท้อนให้เห็นภาพของตนเอง
9. การแลกเปลี่ยนบทบาทเป็นกลุ่ม (Group Role-reversal) คือกำหนดให้สมาชิกทุกคนในกลุ่มได้รับบทบาทของสมาชิกผู้อื่นภายในช่วงเวลาหนึ่ง แล้วกลุ่มจะได้รับปัญหาซึ่งสมาชิกทุกคนจะต้องช่วยกันแก้ไขโดยการสวมบทบาทผู้อื่นที่เขากำลังแสดงอยู่ และในช่วงสุดท้ายของการแสดงจะเป็นการอภิปรายเกี่ยวกับารเรียนรู้ที่สมาชิกได้รับจากการแสดงบทบาทของผู้อื่น
10. การแสดงบทบาทของผู้ชม (Audience Role-Playing) วิธีการนี้ใช้กับผู้ฟังจำนวนมาก ๆ โดยมีจุดประสงค์ที่สำคัญคือเพื่อให้สมาชิกของกลุ่มผู้ชมเกิดความรู้สึกและทัศนคติ วิธีการนี้จะเริ่มจากการสร้างทัศนคติในทางลบแก่ผู้ชม แล้วจัดประสบการณ์ใหม่ ๆ ที่จะช่วยให้ผู้ชมค้นพบทัศนคติที่ดีที่สุดสำหรับตนเอง

ขั้นตอนในการใช้บทบาทสมมุติ

ทิสนา แคมมณี (2539: 44-47, กล่าวถึงกระบวนการในการใช้บทบาทสมมุติไว้ดังนี้

1. ขั้นเตรียมการ แบ่งเป็น 2 ตอน คือ
 - 1.1 การแจกแจงและกำหนดขอบเขตของปัญหา ครูต้องวิเคราะห์แยกแยะสถานการณ์ว่าอะไรคือปัญหา หรือจุดที่ต้องการชี้ให้ผู้เรียนเห็นและเรียนเพื่อความเข้าใจ และกำหนดขอบเขตของปัญหาที่จะสอน

1.2 เมื่อได้ปัญหาชัดเจนแล้ว ครูต้องกำหนดสถานการณ์สมมุติที่ง่ายและชัดเจนขึ้น พร้อมทั้งเขียนบทบาทสมมุติที่จะให้นักเรียนแสดง

2. ชั้นแสดง แบ่งออกเป็น 7 ตอนคือ

2.1 การอุ่นเครื่อง เป็นการช่วยให้ผู้เรียนมีความเข้าใจตรงกันในเรื่องที่จะเรียน ครูอาจเล่าเรื่องราว หรือสถานการณ์สมมุติให้นักเรียนฟัง

2.2 การเลือกตัวผู้แสดง อาจเลือกบุคคลที่มีลักษณะใกล้เคียงหรือตรงข้ามกับบทบาทก็ได้

2.3 การจัดฉากแสดง อาจเป็นฉากง่าย ๆ จนถึงแบบหรูหรา

2.4 การเตรียมผู้สังเกตการณ์ ต้องให้ผู้เรียนหัดสังเกตและวิเคราะห์เหตุการณ์ไปด้วย มีฉะนั้นการอภิปรายและวิเคราะห์หลังการแสดงจะไม่ได้ผล

2.5 การเตรียมความพร้อมก่อนแสดง ครูต้องช่วยขจัดความตื่นเต้น ประหม่า และความวิตกกังวลของผู้แสดงออกด้วยวิธีการต่าง ๆ

2.6 การแสดง การแสดงควรเป็นไปตามธรรมชาติ ไม่มีการขัดกลางคัน นอกจากในกรณีที่ผู้แสดงต้องการความช่วยเหลือ ครูอาจเข้าไปช่วยได้ตามโอกาส

2.7 การตัดจบการแสดง ควรมีการตัดบทและหยุดการแสดง เมื่อข้อมูลเพียงพอที่จะนำมาวิเคราะห์หรืออภิปราย หรือกลุ่มเดาได้ว่าเรื่องราวจะเป็นอย่างไร หรือเมื่อการแสดงจบ

3. ชั้นวิเคราะห์และอภิปรายผลการแสดง การอภิปราย เป็นไปในรูปใดขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการเรียน เป็นไปอย่างตรงไปตรงมา เน้นที่เหตุผลและพฤติกรรมที่แสดงออก ไม่มุ่งว่าใครแสดงดีไม่ดี

4. ชั้นแสดงเพิ่มเติม ในกรณีที่การแสดงครั้งแรกได้ผลไม่เป็นที่น่าพอใจ หรือมีผู้เสนอแนวความคิดใหม่ ๆ ในการแก้ปัญหา ก็อาจมีการแสดงใหม่อีก

5. ชั้นแลกเปลี่ยนประสบการณ์และสรุป หลังจากอภิปรายเกี่ยวกับการแสดงแล้ว ครูควรกระตุ้นให้ผู้เรียนได้อภิปรายทั่ว ๆ ไป ซึ่งอาจเป็นการเล่าประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องเป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ทำให้ผู้เรียนสามารถหาข้อสรุปหรือได้แนวความคิดรวบยอด

ประโยชน์ของการแสดงบทบาทสมมติ

การใช้บทบาทสมมติในการเรียนการสอนมีประโยชน์หลายประการ สุจริต เพียรชอบ (2528: 90-92) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการแสดงบทบาทสมมติไว้ดังต่อไปนี้

1. ช่วยให้ผู้แสดงบทบาทเข้าใจตนเองได้ดียิ่งขึ้น เมื่อผู้แสดงบทบาทได้มีโอกาสแสดงออกในสภาพการณ์ต่าง ๆ ที่สมมุติขึ้นนั้นจะเข้าใจตนเองได้ชัดเจนขึ้นว่าตนเองมีความสามารถในการแสดงออกทั้งทางด้านเวลาและท่าทางมากน้อยเพียงใด เพื่อจะได้พยายามปรับปรุงตนเองให้ดีขึ้น
2. ช่วยให้ผู้แสดงบทบาทมีความเชื่อมั่นในตนเองมากยิ่งขึ้น การแสดงบทบาทสมมติเป็นการแสดงสั้น ๆ ที่พอจะทำได้โดยไม่ยากนักเมื่อมีโอกาสแสดงออกจะทำให้รู้สึกว่าคุณเองประสบความสำเร็จ ทำให้เกิดความมั่นใจที่จะแสดงออกต่อไปทั้งทางวาจาและท่าทาง
3. ช่วยให้ผู้แสดงบทบาทเข้าใจบุคคลอื่นที่ตนเกี่ยวข้องกับด้วยดียิ่งขึ้น เพราะการแสดงบทบาทของผู้อื่น จะทำให้เข้าใจได้ดียิ่งขึ้นว่าผู้อื่นรู้สึกอย่างไร คิดอย่างไร ตัดสินใจอย่างไร ทำให้เข้าใจความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์ดีขึ้น รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา รู้จักอ่อนน้อมถ่อมตนเบา และทำให้เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับการวางตนในสังคมดีขึ้น
4. การแสดงบทบาทสมมติจะช่วยให้คนในกลุ่มเกิดความใกล้ชิดสนิทสนม เป็นกันเอง มีความสามัคคีปรองดองกัน เพราะต้องมีการช่วยเหลือ วางแผน จัดฉาก จัดบท จัดสถานที่ กำหนดตัวแสดงและแสดงร่วมกัน ทำให้มีความใกล้ชิดสนิทสนม เรียนรู้ซึ่งกันและกัน
5. ช่วยให้ผู้แสดงบทบาทเข้าใจสภาพการณ์ต่าง ๆ ได้ดียิ่งขึ้น การแสดงบทบาทสมมุติมักจะกำหนดสภาพการณ์ต่าง ๆ ขึ้นให้แสดง ทำให้เราต้องแก้ปัญหา ตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ซึ่งช่วยทำให้เข้าใจสภาพการณ์ต่าง ๆ ได้ดีขึ้น
6. ช่วยให้ผู้แสดงบทบาทมีทักษะในการแก้ปัญหา และการตัดสินใจดีขึ้น เพราะบทบาทสมมุติจะมีเหตุการณ์ขัดแย้ง หรือสภาพการณ์ที่เป็นปัญหาแฝงอยู่ด้วย ผู้แสดงจึงต้องใช้ความคิด ใช้วิจารณญาณและไหวพริบต่าง ๆ แก้ปัญหาให้คลี่คลายไป การแก้ปัญหาหรือการตัดสินใจก็จะมีหลายอย่างต่าง ๆ กัน ซึ่งจะทำให้ผู้แสดงบทบาทได้มีประสบการณ์ในการแก้ปัญหา และการตัดสินใจหลาย ๆ วิธีนับว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่ายิ่ง

7. ช่วยปลูกฝังค่านิยมที่สำคัญ ๆ ให้กับผู้แสดงบทบาทสถานการณ์ที่สมมุติ มักเป็นเรื่องความขัดแย้งในค่านิยม และคุณธรรมต่าง ๆ การแสดงบทบาทจะช่วยให้ผู้แสดงได้มีโอกาสสำรวจค่านิยมของตนเองจากการแก้ปัญหาและการตัดสินใจหลังจากแสดงบทบาทแล้วมักจะมีการอภิปราย วิเคราะห์ ประเมินผลการแสดง การแก้ปัญหา การตัดสินใจ ซึ่งจะช่วยให้ผู้แสดงเข้าใจค่านิยมต่าง ๆ มากขึ้น

8. ช่วยให้เข้าใจเรื่องพฤติกรรมของมนุษย์มากขึ้น การที่มนุษย์แสดงพฤติกรรมออกมา นั้นต้องมีสาเหตุหรือแรงผลักดันอย่างใดอย่างหนึ่ง การที่ผู้แสดงสวมบทบาทที่ตนเองอยู่ในสภาพการณ์ที่กำหนดให้ ต้องใช้วาทะการแสดงท่าทาง และการตัดสินใจทำให้มีความเข้าใจพฤติกรรมของมนุษย์ดีขึ้น และสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ดียิ่งขึ้น

9. ช่วยส่งเสริมความเข้าใจอันดีต่อกัน การแสดงบทบาทช่วยให้ผู้แสดงได้ระบายความในใจออกมา ทำให้ผู้ที่มีส่วนร่วมในการแสดงบทบาทได้รับรู้ ได้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน ครูจะเข้าใจนักเรียนดีขึ้น นักเรียนก็เกิดความเข้าใจในตัวครู และนักเรียนก็มีความเข้าใจซึ่งกันและกันเอง นอกจากนี้ยังช่วยให้ผู้แสดงมีความรู้สึก มีทัศนคติที่ดีต่อตนเองและผู้อื่น เพราะการแสดงบทบาทจะช่วยให้สำรวจจุดเด่นจุดด้อยของตนเองและผู้อื่น และพยายามปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมด้วยความผาสุกยิ่งขึ้น

10. การแสดงบทบาทสมมุติช่วยทำให้เกิดความรื่นเริง บันเทิงใจเกิดความสุขสนาน เป็นการผ่อนคลายความตึงเครียดทางอารมณ์ เพราะผู้เรียนมีส่วนร่วมในการเรียนการสอน ได้แสดงออกทั้งทางวาจา ท่าทาง ความคิด ซึ่งจะช่วยให้สามารถแสดงบทบาทในชีวิตจริงได้ดียิ่งขึ้น

จะเห็นได้ว่าการแสดงบทบาทสมมุตินี้มีประโยชน์และคุณค่ามากมายหลายประการทั้งคุณประโยชน์ต่อตนเองและต่อผู้อื่น ทั้งยังเป็นการส่งเสริมพัฒนาการทางด้านความคิด การตัดสินใจ และการพัฒนาทักษะทางภาษาอีกด้วย ดังนั้น การใช้บทบาทสมมุติในการเรียนการสอนจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ เพราะสอดคล้องกับสภาพการณ์ที่เป็นจริงมากที่สุด

2. สถานการณ์จำลอง (Simulation Techniques)

การเรียนการสอนที่จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ได้ดีขึ้น ควรจะมุ่งให้ผู้เรียนสามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ในสถานการณ์จริง แต่การเรียนการสอนในสถานการณ์จริงนั้นมักมีปัญหาและข้อจำกัดหลายประการในเรื่องของการลงทุน เวลา เหตุการณ์ที่ต้องการ เป็นต้น ทางออกที่ดี

ประการหนึ่งคือ การใช้สถานการณ์จำลองให้ผู้เรียนได้มีโอกาสทำกิจกรรมด้วยตนเอง ผ่านกระบวนการที่ครูจัดเตรียมไว้ มีโอกาสฝึกฝนทักษะต่าง ๆ ทางสังคม และช่วยให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเอง (สมพงษ์ จิตระดับ 2530: 74, การสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตโดยใช้สถานการณ์จำลอง จึงเป็นวิธีการและเทคนิคอย่างหนึ่ง ซึ่งจะส่งเสริมให้ผู้เรียนมีลักษณะของการใฝ่รู้ รู้จักคิด วิเคราะห์ และตัดสินใจแก้ปัญหาได้อย่างถูกต้อง อันเป็นคุณสมบัติที่การศึกษาและสังคมคาดหวังไว้

ความหมายของสถานการณ์จำลอง

อำไพ สุจริตกุล (2530: 216) อธิบายความหมายของสถานการณ์จำลองว่า สถานการณ์จำลองคือ การจัดสภาพแวดล้อมต่าง ๆ เลียนแบบของจริงให้ใกล้เคียงกับสภาพที่เป็นจริงให้มากที่สุด ทั้งในด้านสถานที่วัสดุอุปกรณ์ บรรยากาศ และบุคลากร แล้วให้ผู้เรียนเข้าไปอยู่ในสถานการณ์นั้น ๆ ให้ได้สัมผัสกับสภาพที่คล้ายของจริง เพื่อให้ผู้เรียนได้ฝึกการคิดแก้ปัญหาและตัดสินใจ ตลอดจนเลือกปฏิบัติ จากสถานการณ์หรือสภาพที่เขากำลังเผชิญอยู่นั้น

สมพงษ์ จิตระดับ (2530: 74) กล่าวว่า สถานการณ์จำลอง หมายถึง กระบวนการในการสร้างรูปแบบของสถานการณ์จำลองแทนสถานการณ์จริงขึ้น เพื่อศึกษาพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ที่จะเกิดขึ้นในสถานการณ์จริง

อิสซาเบล เอช เบก และ บรูซ มอนโร (Isabal H. Beck and Bruce Monroe, 1969: 45) กล่าวว่า สถานการณ์จำลอง หมายถึง ขบวนการในรูปแบบหรือความคล้ายคลึงสภาพความเป็นจริงที่สร้างขึ้นเพื่อจุดมุ่งหมายที่จะทดสอบสภาวะการณ์หรือเพื่อการสอน

ขั้นตอนในการออกแบบสถานการณ์จำลอง

พอล เอ ทเวลเกอร์ (Paul A. Twelker 1969: 64-70) ได้กล่าวถึง การออกแบบสถานการณ์จำลองไว้ 13 ขั้นตอน ดังนี้

1. ขึ้นวางขอบเขตปัญหาการสอน ในการวางขอบเขตหรือกำหนดขอบเขตปัญหาการเรียนนั้น เราจะต้องรู้ว่า เมื่อเรากำหนดปัญหาลงไปแล้ว จะใช้อะไร เป็นส่วนช่วยพัฒนาแนวการสอนหรือแก้ปัญหาเหล่านั้น จะใช้สถานการณ์อะไร เป็นแรงจูงใจ และทำไมจึงเชื่อว่าสถานการณ์นั้น ๆ จะช่วยสร้างแรงจูงใจให้กับปัญหาได้ และผู้กำหนดปัญหาจะต้องรู้ให้ลึกซึ้งว่าปัญหาคืออะไร

ปัญหาที่กำหนดขึ้นมานั้นมีความมุ่งหมายอย่างไร เราจะอาศัยอะไร เป็นสภาวะแวดล้อมที่จะช่วยให้เข้าใจปัญหา

2. ชั้นพิจารณาสภาพการณ์ระบบที่จะนำมาใช้ในสถานการณ์ ผู้ออกแบบจะต้องพิจารณาว่าจะใช้กับนักเรียนกี่คน และใช้กำลังคนเท่าไร ใช้เครื่องมืออะไรช่วยใช้วิธีการอย่างไร วัสดุอุปกรณ์อะไร หลักการดำเนินการจะเป็นไปในรูปใด มีสิ่งอำนวยความสะดวกอะไรบ้าง ใช้ทุนมากน้อยเพียงใด และจะสร้างปรัชญาการสอนในแนวใด หรือกล่าวโดยสรุปก็คือ จะต้องคำนึงถึงส่วนประกอบต่าง ๆ ที่จะมีส่วนช่วยในการวางขอบเขตของปัญหาได้เหมาะสมและถูกต้องตามวัตถุประสงค์

3. ชั้นการปรับเข้าสู่ปัญหา เพื่อที่จะให้ปัญหานั้นเป็นไปตามวัตถุประสงค์ เราจะต้องอาศัยสภาพการณ์ที่พิจารณาแล้วว่าเหมาะสมกับปัญหา หรือเลือกวิธีการที่จะช่วยนำปัญหาไปสู่จุดหมายปลายทางที่กำหนดไว้

4. ชั้นกำหนดวัตถุประสงค์เฉพาะ วัตถุประสงค์เฉพาะนี้จะต้องกำหนดออกมาในรูปของพฤติกรรมที่วัดได้

5. ชั้นกำหนดเกณฑ์ในการวัดผล การกำหนดเกณฑ์ในการวัดผลนี้ เนื่องจากเป็นเกณฑ์การวัดผลที่จะต้องใช้อัตถุกรรมของผู้เรียน จึงต้องสร้างเกณฑ์ออกมาเป็น 2 แบบ

5.1 วัดผลขั้นสุดท้ายในการเรียน

5.2 วัดขีดระดับความสามารถที่เปลี่ยนแปลงไป

6. เสนอผลของสถานการณ์จำลอง สถานการณ์จำลองมีข้อได้เปรียบวิธีการสอนอย่างอื่นอีกหลายอย่างคือ

6.1 สามารถสร้างอารมณ์และสร้างทัศนคติให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์

6.2 สถานการณ์จำลองยังสามารถรวมเอาพฤติกรรมที่จะชี้ความสามารถของผู้เรียนและความจำไว้ด้วยกันได้ คือผู้เรียนจะมีพัฒนาการทั้งความจำเป็นขีดความสามารถ

6.3 สถานการณ์จำลอง จะสนใจให้ผู้เรียนประกอบกิจกรรมได้นาน

6.4 ผู้เรียนจะสามารถเลือกสนองต่อสภาวะการณ์ทางสังคม ฯลฯ จากสถานการณ์จำลองได้

6.5 สถานการณ์จำลอง จะช่วยปรับความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้เรียนให้เข้ากันได้เป็นอย่างดี และเป็นไปตามความต้องการ

6.6 สถานการณ์จำลองจะดึงความสนใจของผู้เรียนไว้ได้ ทั้งในการทำแบบฝึกหัดและแม้แต่การเรียนเนื้อหาหลายอย่าง

6.7 สถานการณ์จำลองสามารถที่จะชักจูงผู้เรียนให้เข้าสู่พฤติกรรมที่ค้องการได้

7. ชั้นชนิดของเครื่องมือที่จะนำมาสร้าง เป็นส่วนของสถานการณ์จำลอง เช่น ใช้เครื่องช่วยสอน หนังสืออย่างอื่นเช่น เกมสถานการณ์จำลอง ฯลฯ

8. ชั้นพัฒนาสถานการณ์โดยวิธีการเลือกสื่อหลาย ๆ อย่าง เข้ามาใช้แล้วเลือกเอาสื่อที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด เป็น เครื่องมือ

9. ชั้นพัฒนาระบบของสถานการณ์จำลอง เพื่อพิจารณาในแต่ละชั้นและพบข้อบกพร่อง ผู้สร้างจะต้องแก้ไข เพื่อให้สถานการณ์จำลองสมบูรณ์ที่สุด

10. ชั้นทดลองใช้สถานการณ์จำลอง เพื่อหาข้อจำกัดของสถานการณ์จำลองที่สร้างขึ้น อาจทดลองกับคนกลุ่มเล็กหรือแบบหนึ่งต่อหนึ่งก็ได้ การทดลองอาจทำได้ทั้งแบบ เปิดและแบบปิด คือ ให้ผู้ทดสอบทำเครื่องหมายในที่ ๆ เป็นปัญหาและอาจใช้วิธีเปิดอภิปรายกับผู้สร้างโดยตรง

11. ชั้นเปลี่ยนแปลงแก้ไขสถานการณ์จำลอง หลังจากชั้นการทดลองถ้าหากพบข้อบกพร่องเราจะต้องนำมาปรับปรุง เปลี่ยนแปลง เพื่อให้เหมาะสมและ เป็นไปตามที่เราต้องการ

12. ชั้นใช้สถานการณ์จำลอง เป็นส่วนหนึ่งของอุปกรณ์การสอนจริง เพื่อดูประสิทธิภาพของสถานการณ์จำลอง

13. ชั้นปรับปรุง เปลี่ยนแปลง เพื่อให้สถานการณ์จำลอง เหมาะสมกับสภาวะการณ์ ในอนาคตในการนำไปใช้ เป็นส่วนหนึ่งของอุปกรณ์การสอนนั้น เรามักจะพบความ เปลี่ยนแปลงของสภาพการณ์ในการสอนจริงอยู่เสมอ เมื่อ เป็น เช่นนี้เราจึงต้องเตรียมปรับปรุงสถานการณ์จำลองให้ทันสมัยอยู่เสมอ

ขั้นตอนในการใช้สถานการณ์จำลอง

การนำสถานการณ์จำลองมาใช้ในห้องเรียน เป็น เทคนิคและวิธีการที่ครูจะสามารถส่งเสริมให้นักเรียนได้รู้จักศึกษาปัญหา เข้าใจปัญหา มีความรู้ความสามารถในการคิดวิเคราะห์การรู้จักพิจารณาองค์ประกอบของปัญหา และผลกระทบต่าง ๆ รวมทั้งความสามารถในการวินิจฉัย

และตัดสินใจได้ถูกต้อง การรู้จักประเภทหลักการความรู้ที่ได้ใช้ให้เกิดประโยชน์ ซึ่ง สมพงษ์ จิตระดับ (2530: 76-77) ได้กล่าวถึงขั้นตอนในการใช้สถานการณ์จำลอง ดังนี้

1. ขั้นนำการสอน เป็นขั้นนำเข้าสู่บทเรียนโดยการให้ข้อมูลเบื้องต้นแก่นักเรียน การเล่าเรื่องสรุปของสถานการณ์ที่นำมาใช้ วัตถุประสงค์ที่ต้องการให้ นักเรียนได้เรียนรู้ การแนะนำรูปแบบของสถานการณ์จำลองที่สร้างขึ้น ประสมการณ์ข้อมูล ความเข้าใจเบื้องต้น การแบ่งกลุ่ม การทำความเข้าใจกับกฎเกณฑ์กติกาต่าง ๆ บทบาทของนักเรียนบางคน เป็นต้น

2. ขั้นดำเนินกิจกรรม ในขั้นนี้นักเรียนแต่ละคนแต่ละกลุ่มจะเริ่มปฏิบัติตามกิจกรรมที่ระบุไว้ตามบทบาทที่ได้รับ การศึกษาข่าวสารข้อมูลจากวัสดุอุปกรณ์ที่กำหนดให้ การวิเคราะห์ การตัดสินใจ การหาข้อมูลเพิ่มเติม การได้รับผลคะแนนตามกระบวนการแต่ละขั้นตอน การอภิปรายการศึกษาร่วมกัน การหาข้อตกลงวิธีการแผนงานที่ใช้ในการศึกษา ฯลฯ ในระยะนี้ครูจะเป็นผู้ช่วยในเรื่องของการให้คำแนะนำช่วยเหลือ กำหนดกติกา กฎเกณฑ์ที่ใช้ การให้คะแนนตามคำตอบหรือผลที่ปรากฏออกมา ครูไม่ควรเข้าไปขัดหรือห้ามกระบวนการศึกษาของนักเรียนในกรณีใด ๆ ก็ตาม แต่ควรสังเกตหรือบันทึกพฤติกรรมที่เกิดขึ้น เพื่อนำมาใช้ในการวิเคราะห์และอภิปรายผลในขั้นต่อไป

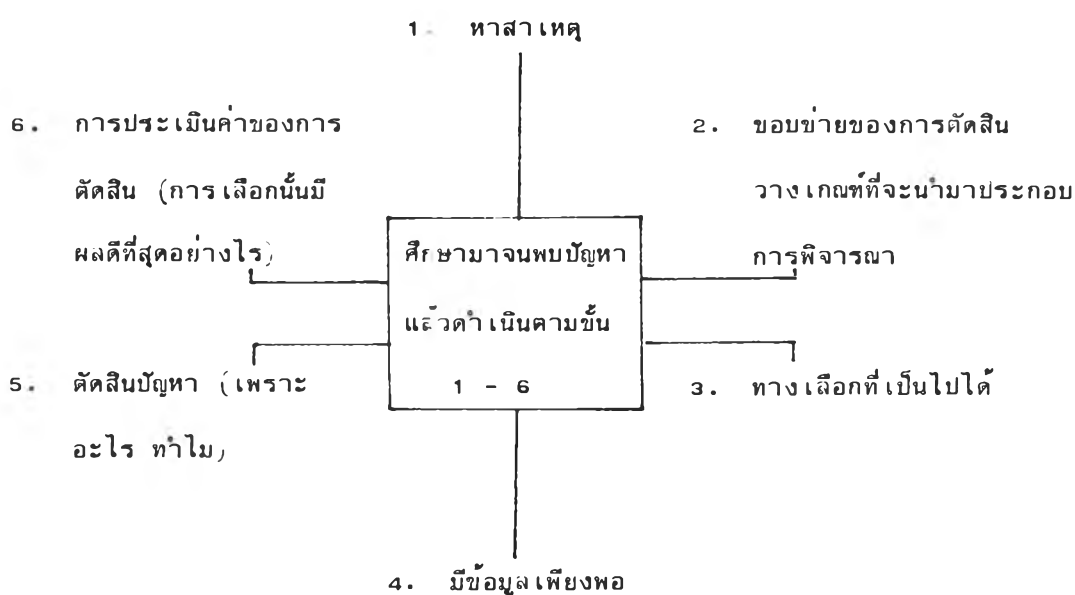
3. ขั้นวิเคราะห์และอภิปรายผล เมื่อกิจกรรมสิ้นสุดลงครูควรนำให้นักเรียนได้ ทบทวนและวิเคราะห์ประสมการณ์ต่าง ๆ ในขณะที่ปฏิบัติกิจกรรม สาเหตุและผลที่เกิดขึ้นของกิจกรรม ความสัมพันธ์ระหว่างกฎเกณฑ์กติกา การวางแผนเงื่อนไขที่นำมาใช้ การตัดสินใจโอกาสของ สิ่งที่จะเกิดขึ้น การเปรียบเทียบข้อมูลที่เกิดขึ้นจากการศึกษาร่วมกัน ครูควรเพิ่มเติมข้อสังเกตหรือ บันทึกพฤติกรรมของนักเรียน เพื่อ เสริมการอภิปรายของนักเรียนในขั้นนี้ด้วย

4. ขั้นสรุปกิจกรรมการเรียนรู้ นักเรียนจะบังเกิดผลการเรียนรู้ในเรื่องนี้เป็น อย่างมากในกรณีที่ครูได้สร้างสถานการณ์จำลองขึ้นมาเป็นตัวแทนของสถานการณ์จริงได้อย่างถูกต้อง สามารถดำเนินการสอนไปตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ การสรุปจึงมักมุ่งในเรื่องของการบูรณาการ การเปรียบเทียบ กับเนื้อหาของสิ่งที่เรารู้กับการดำเนินชีวิตจริง การประยุกต์เชื่อมโยงของเหตุการณ์จริงกับสภาพการณ์จำลองให้มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน เพื่อนำไปสู่ในการปฏิบัติจริงต่อไป

สุภา กิจจาทร (2521: 83-87) ได้เสนอขั้นตอนการใช้สถานการณ์จำลอง ไว้ ดังนี้

1. การเสนอสถานการณ์จำลองต่อผู้เรียนนั้น อาจทำได้ดังนี้
 - 1.1 เล่าให้ฟังถึงสถานการณ์ที่เกิดขึ้น
 - 1.2 ให้อุปกรณ์แล้วเล่าประกอบ
 - 1.3 ให้อุปกรณ์ซึ่งลำดับตามเหตุการณ์
 - 1.4 ให้อุปกรณ์สถานการณ์ที่เกิดขึ้น
 - 1.5 ให้อุปกรณ์ที่ตกแต่งให้เหมือนสถานที่จริงและมีผู้แสดงบทบาทด้วย
 - 1.6 ให้อุปกรณ์จากการแสดงบทบาท

2. กระบวนการคิดแก้ปัญหา เมื่อผู้เรียนได้ฟังหรือดูสถานการณ์จำลองมาแล้ว จะต้องนำมาคิดแก้ปัญหา การคิดนั้นมีชื่อว่าพอรู้ปัญหาแล้วก็ตอบทันทีเลย จะต้องค้นคว้าหาเหตุผลของความคิดนั้น ๆ แนวทางที่จะช่วยให้ใช้ความคิดมีขั้นตอนดังนี้

3. ขั้นตอนของการดำเนินการใช้สถานการณ์จำลอง

- 3.1 ผู้สอน เสนอสถานการณ์ที่จะนำมาซึ่งปัญหา
- 3.2 นักเรียนศึกษาปัญหาและแนวทางที่จะตัดสินปัญหาตามขั้นตอนจนได้

ข้อสรุปของการแก้ปัญหา การแก้ปัญหานี้ควรแบ่งนักเรียนเป็นกลุ่มย่อย ให้ได้ร่วมกันแสดงความคิดเห็น หรืออาจให้แต่ละบุคคลคิด แล้วแจ้งจุดประสงค์ที่ผู้เสนอปัญหาต้องการ

3.3 นักเรียนทั้งหมดร่วมกัน เสนอแนวทางแก้ปัญหาซึ่งอาจเป็นตัวแทนของ
กลุ่มหรือทั้งหมด

3.4 นักเรียนและผู้สอนร่วมกันสรุปแนวคิดต่าง ๆ เหล่านี้

ประโยชน์ของการใช้สถานการณ์จำลอง

สมพงษ์ จิตระดับ (2530: 74-75) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของสถานการณ์จำลอง
ไว้ดังนี้

1. สถานการณ์จำลองเป็นรูปแบบและกระบวนการที่ฝึกฝนให้ผู้เรียนได้เผชิญกับสิ่ง
ที่เกิดขึ้น ปัญหาต่าง ๆ การรู้จักหาแหล่งข้อมูล การติดต่อสื่อสาร การแก้ปัญหา การค้นพบ การ
วินิจฉัย การตัดสินใจ เป็นต้น
2. สถานการณ์จำลองช่วยสร้างความเข้าใจในการบูรณาการของระบบต่าง ๆ
ในสังคมที่ก่อให้เกิดปัญหาทางจริยธรรมได้ รู้จักการสัมพันธ์ของความคิด ข้อมูลที่ได้รับและการเชื่อมโยง
ไปสู่การปฏิบัติจริงต่อไป
3. สถานการณ์จำลองสามารถพัฒนาความเจริญส่วนบุคคลได้ในเรื่องของลักษณะนิสัย
ที่มีอยู่ เช่น ความรู้สึก ความพึงพอใจ การช่วยเหลือ การทำงานกลุ่ม การอยู่ร่วมกับผู้อื่น การปรับ
พฤติกรรม ฯลฯ สิ่งเหล่านี้จะก่อให้เกิดความเข้าใจ เจตคติที่ดีต่อการดำเนินชีวิตในสังคมและผู้อื่น
อยู่เสมอ
4. สถานการณ์จำลองเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้เรียนในการแสวงหาข้อเท็จจริง การ
ทดลองกับระบบข้อมูลปัญหาต่าง ๆ ด้วยตนเอง อันนำไปสู่การทำให้ผู้เรียนรู้จักการสังเกต การเปรียบเทียบ
ข้อเดือนใจ ความระมัดระวังละเอียดรอบคอบในเหตุการณ์ที่อาจเกิดขึ้นจริงหรือใกล้เคียงกับสิ่งที่
เรียนรู้มา

พี เจ แทนซี และ เดอริค อัลวิน (P.J. Tensey and Derick Unwin 1969:
9-12) ได้สรุปถึงประโยชน์ที่ได้รับจากสถานการณ์จำลองไว้ดังนี้

1. สถานการณ์จำลองช่วยย่นอายุให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรม เกิดความสนใจ
2. เป็นกลวิธีให้บุคคลได้ร่วมมือกัน
3. ช่วยให้ครูสอนได้ในช่วงเวลาอันมีค่าแก่เด็กไม่สนใจเท่าที่ควร

4. ช่วยสร้างความรู้สึกให้เป็นจริง เกิดสัมพันธภาพในห้องเรียนดีขึ้น
5. สามารถรวบรวมปัญหาได้และทำให้ปัญหานั้นเข้าใจยิ่งขึ้น
6. ช่วยเปลี่ยนสภาพการเรียนการสอนของครู
7. เป็นโครงการที่เสนอรายละเอียดได้ดีขึ้น
8. สามารถเลือกวิธีปฏิบัติที่ต้องการได้
9. สถานการณ์จำลองเป็นสถานการณ์ที่ครูจัดขึ้น ไม่จำเป็นต้องมีการควบคุมการ

ดำเนินงาน

10. ทำให้ผู้ที่อยู่ในสถานการณ์นั้นตัดสินใจได้อย่างอิสระ

จากที่กล่าวมาแล้ว พอสรุปได้ว่า การให้เด็กได้เรียนโดยใช้สถานการณ์จำลอง ประกอบการเรียน ทำให้เด็กมีความรู้กว้างขวาง มีทัศนคติที่ดีต่อตนเองและผู้อื่น และช่วยเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเด็กไปในทางที่ดีขึ้นด้วย นอกจากนี้ยังช่วยทำให้เด็กสนุกสนานในการเรียน ทำให้เด็กไม่เบื่อหน่ายต่อการเรียน และยังช่วยในการฝึกการอภิปรายเพื่อคิดแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี

หลักพุทธธรรมและพุทธวิธีสอน

หลักการสอนตามแนวพุทธวิธี

สมณ อมรวิวัฒน์ (2513: 13) ได้กล่าวไว้ว่า ถ้าหากเราลองนึกถึงภาพการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในชมพูทวีปสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงใช้เวลาเพียง 45 ปี ในการวางรากฐานมั่นคงสั่งสอนอบรมและขยายพุทธอาณาจักรได้กว้างไกลไพศาล พระธรรมที่ได้ทรงรู้แจ้งด้วยพระองค์เองนั้นเป็นหลัก เป็นปรัชญา เป็นแก่นสารอันลึกซึ้งยิ่ง เหตุไฉนพระองค์จึงทรงสามารถเทศนาสั่งสอนให้คนทุกชนชั้น วรรณะ คนนอกศาสนา นักบวชอื่น ๆ ได้ละจากทิฐิทั้งปวงของคนหันมาเสื่อมใส เข้าใจและปฏิบัติธรรมของศาสนาพุทธอย่างสิ้นเชิง พุทธวิธีสอนจึงเป็นเรื่องที่ครูในปัจจุบันน่าจะได้อ่านศึกษา

วสิน อินทสระ (2526: 15-21) ได้ให้ความหมายของพุทธวิธีสอนว่า หมายถึง วิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงสอนพุทธบริษัท คือ ภาษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา หรือบุคคลทั่วไป ซึ่งจุดมุ่งหมายในการสอนของพระพุทธเจ้ามี 3 อย่างคือ

1. ทรงสอน เพื่อให้ผู้ฟังรู้จักเห็นแจ้งในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น
2. ทรงสอน เพื่อให้ผู้ฟังตรงตามแล้ว เห็นจริงได้ทรงสอน เพื่อให้ทรงแสดงธรรมอย่างมี เหตุผลที่ผู้ฟังตรงตามให้เห็นด้วยตนเอง
3. ทรงสอน เพื่อให้ผู้ฟังได้ผลการปฏิบัติ ตามสมควร ทรงแสดงธรรมมีคุณเป็น อัจฉรย์ สามารถปลุกฝังผู้ปฏิบัติตาม ให้ได้รับผลตามสมควรแก่กำลังแห่งการปฏิบัติของตน ทรง สรร เสริญอนุศาสนิปาฏิหารย์ (คำสอนที่อัจฉรย์) ว่าดีที่สุด ประณีตที่สุด และเป็นประโยชน์ที่สุด การสอนดังกล่าว การศึกษาคัมภักพุทธศาสนาจึงประกอบด้วย 3 ขั้นตอน ซึ่ง สุนน อมรวิวัฒน์ (2530: 27-28) ได้อธิบายไว้ดังนี้

1. ปรีชาธิ เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากการฟัง การอ่าน การคิดถึงความหมาย ส่วน ประกอบ ความสัมพันธ์ กฎ และกระบวนการของชีวิต เป็นความ เข้าใจใน เหตุปัจจัย และผลที่ ต่อเนื่องกัน เป็นวัฏจักร ผู้ศึกษาจนรู้จริง ต้องเป็นผู้รู้ในเรื่องของอริยสัจ 4 (ทุกข์ เหตุของทุกข์ การดับทุกข์ และทางที่นำไปสู่ความดับทุกข์), ชั้น 5 ไตรลักษณ์ (รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ) กรรม (กุศลกรรม และอกุศลกรรม) และหลักของมัชฌิมาปฏิปทา หรือมรรคมงคล 8 ซึ่งเป็นหนทางไปสู่การปฏิบัติ ปฏิบัติชอบ

2. ปฏิภาณี การปฏิบัตินั้น เป็นการศึกษาที่แท้จริง มีองค์ประกอบ 3 ประการ เรียกว่า ไตรสิกขา (อธิศีลสิกขา อธิจิตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา) คือ การฝึกหัดอบรม ควบคุมกาย และ วาจาให้พูดดี ทำการงานดี และดำรงชีวิตดี การฝึกหัดอบรมจิตใจให้มีความคิด มีความแน่วแน่ ตั้งใจ และปลอดโปร่ง และการฝึกหัดอบรมให้เกิดความรู้แจ้ง ซึ่งเป็นความรู้ระดับสูงที่ประจักษ์ ด้วยการฝึกฝนตนเองอย่างแท้จริง จนเกิดความ เห็นที่ตรงกับสัจจะความจริง และความดำริในทาง ที่ชอบ

3. ปฏิเวธ เป็นความรู้ระดับสูงที่ก้าวไปถึงขั้นความ เข้าใจและการคิดวิเคราะห์ถึง ผลของปรีชาธิและปฏิบัติ ผู้ศึกษาจะมีความรู้สูงขึ้น เข้มขึ้น จนสามารถยกระดับจิตของตนให้หลุดพ้น จากความเป็นทาสของอวิชชา และกิเลส เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

จะเห็นได้ว่าหลักการสอนตามแนวพุทธวิธี มีความสอดคล้องกับแนวการสอนกลุ่มสร้าง เสริมประสบการณ์ชีวิต คือ ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ถึงปัญหาซึ่งจะนำไปสู่การปฏิบัติในชีวิตประจำวัน และหลักการสอนตามแนวพุทธวิธี เน้นผลการปฏิบัติ เช่นเดียวกับกลุ่มสร้าง เสริมประสบการณ์ชีวิต

พุทธวิธีสอน

อาศัยหลักการสอนดังกล่าว พระองค์ได้กำหนด "อาการวิธีสอน" ไว้ 4 อย่าง คือ (ประสาร ทองภักดี 2526: 60)

1. สันตสนา สอนให้รู้แจ้งเห็นจริงเหมือนตาเห็น
2. สมာทปนา ชักชวนให้ปฏิบัติตาม
3. สมุดเดชนา ระวังฟังให้มีความกล้าหาญในการปฏิบัติตามนั้น
4. สัมปหังสนา ให้ผู้ฟังมีความร่าเริงแจ่มใส เข้มแข็งในการฟัง และปฏิบัติตาม

จะเห็นได้ว่า ผู้ที่จะสอนให้ใคร่ผลต่อผู้ฟังโดยสมบูรณ์เช่นนี้ ต้องใช้ศิลปะในการสอนสูงมาก และพระพุทธเจ้าก็ทรงใช้ศิลปะวิธีทั้ง 4 นี้ในการสอนทุกครั้ง โดยพระองค์ทรงใช้พระสุรเสียงที่จูงใจให้ผู้ฟังเลื่อมใสติดตาม ทรงมีพระสุรเสียงก้องเปล่งจากพระโอษฐ์ประกอบด้วยองค์ 8 ประการ คือ มีน้ำเสียงสละสลวย ฟังรู้ได้ชัดเจน ไพเราะชวนฟัง มีน้ำเสียงเหมาะแก่ใส่ตประสาท ฟังง่าย กล่อมกล่อม น้ำเสียงไม่พร่ากระจาย พระสุรเสียงลึกกินใจผู้ฟัง และกังวานไม่แหบเครือ (สุวรรณ เพชรนิล 2525: 158)

วิธีสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงใช้สอนพุทธสาวกนั้น มีอยู่หลายวิธีด้วยกัน สมทรง ปุณฺณฤทธิ (2521: 11-17) สรุปว่า พระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็น "พระบรมครู" มีวิธีสอนมากมาย กล่าวคือ สอนโดยทำตัวอย่างให้ดู สอนโดยใช้อุปการณการสอน สอนโดยใช้วาจาที่ย้ายถ่ายด้วยคำสำนวน สอนโดยวิธีซักถาม วิธีเปรียบเทียบ และยกตัวอย่างประวัติศาสตร์ขึ้นมาเชื่อมโยง

ประสาร ทองภักดี (2526: 61) ได้กล่าวถึงกลวิธีการสอนตามแนวพุทธศาสตร์ อาจแยกได้ 8 วิธีคือ รู้จักบุคคลที่จะสอน สอนโดยเลือกเรื่องสอนให้เหมาะสมกับบุคคล สอนจากรูปธรรมไปหานามธรรม สอนจากสิ่งที่เห็นได้ง่ายไปหาสิ่งที่เห็นได้ยาก สอนจากสิ่งที่รู้อยู่แล้วไปยังสิ่งที่ยังไม่รู้ สอนโดยการเปรียบเทียบอุปมาอุปไมย สอนด้วยอุปการณการสอน และสอนโดยการทำตัวอย่างให้ดู

นพดล เจนอักษร (2526: 51-68) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับวิธีสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งสรุปวิธีสอนของพระพุทธเจ้าได้ 7 วิธี วิธีสอนโดยบรรยาย วิธีซักถาม และสนทนาโต้ตอบ สอนโดยสาธิต สอนแบบแก้ปัญหา หรือวิธีสอนตามขั้นของอริยสัจ 4 วิธีสอนแบบสืบสวนสอบสวน หาคำตอบเอง วิธีสอนแบบอุปนัย และวิธีสอนแบบอนุนัย และเทคนิคการสอนมี 10 วิธี การใช้

ภาษาง่าย ๆ การใช้วัสดุที่หาได้ง่ายในภูมิประเทศ เป็นอุปกรณ์การสอน สอนโดยตีความหมาย การใช้คำจำกัดความ การยกตัวอย่าง อุปมาอุปไมย การใช้อารมณ์ขัน การพูดตักใจเพื่อทำให้ผู้เรียนเกิดสติก่อนจะได้มีสมาธิและปัญญาได้ การใช้วาจาว่ากล่าวตักเตือน การตอบปัญหา และ การใช้ปฏิภาณไหวพริบในการโต้ตอบ

ป.บ.อ. (2524: 11 - 12) ได้กล่าวถึงวิธีสอนของพระพุทธเจ้ามีหลายแบบอย่างคือ แบบธรรมสภาจฉา หรือสนทนา แบบบรรยาย แบบตอบปัญหา และแบบวางกฎข้อบังคับ โดยมีกลวิธีสอนที่ประกอบด้วยการยกอุทาหรณ์ และการเล่านิทานประกอบ การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา การใช้อุปมาอุปไมย การทำเป็นตัวอย่าง สอนโดยการเล่นภาษา เล่นคำ และใช้คำในความหมายใหม่ มีอุปมาเลือกคนและการปฏิบัติรายบุคคล รู้จักจังหวะและโอกาส มีความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการ มีกัเรลงโทษ และให้รางวัล รวมทั้งกลวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้า

ประดิษฐ์ พรหมเสนา (2523: 12-16, ได้สรุปหลักการสอนทั่วไปของพระพุทธเจ้าไว้ดังนี้

1. สอนจากสิ่งที่ผู้เรียนรู้หรือเข้าใจอยู่แล้วไปสู่สิ่งที่ยังไม่รู้ ไม่เข้าใจ
2. สอนตามลำดับขั้น เริ่มจากง่าย ๆ ไปหายาก ลุ่มลึก ชับซ้อนตามลำดับ ความสัมพันธ์ของเนื้อหา
3. สอนให้เหมาะสมกับความแตกต่างระหว่างบุคคลที่สอน
4. สอนเท่าที่จำเป็นและเป็นประโยชน์ต่อผู้เรียน
5. สอนตรงตามจุดมุ่งหมาย ตรงเนื้อหา ไม่วกวน ไม่ออกนอกเรื่อง ไม่กระทบกระเทือน

ผู้อื่น

6. สอนโดยใช้หลักจิตวิทยา ให้เรียนโดยผ่านประสบการณ์หลาย ๆ อย่าง ในเนื้อหาเดียว เพื่อเกิดมโนทัศน์ที่ตรงกัน

7. สอนอย่างมีเหตุผลเป็นจริง
8. สอนด้วยความเคารพและตั้งใจจริงในการสอนทุกครั้ง
9. สอนโดยสร้างบรรยากาศในการเรียนให้ปลอดโปร่ง ไม่ตึงเครียด
10. สอนโดยเริ่มจากสิ่งที่ผู้เรียนสนใจ อยากรู้ อยากทราบ

11. สอนโดยใช้ภาษา คำพูดที่ผู้เรียนใช้และ เข้าใจคืออยู่แล้ว
12. สอนโดยเลือกคนและปฏิบัติรายบุคคล
13. สอนโดยรู้จักเลือกจังหวะและโอกาส
14. มีความยืดหยุ่นในกลวิธีสอน
15. มีการเสริมแรง และลงโทษ
16. ใช้กลวิธีต่าง ๆ ประกอบการสอนตามความ เหมาะสม
17. ต้องรู้จักผู้เรียนดี
18. สอนโดยให้ความสำคัญแก่ผู้นำกลุ่ม เพราะถ้าผู้นำ เข้าใจ เสมอใสศรัทธาตัวผู้นำ

นั้นจะช่วยสนับสนุนการสอนของผู้สอนให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

19. สอนโดยเลือกทั้ง เนื้อหาและวิธีสอนให้ เหมาะแก่ผู้เรียน
20. สอนโดยให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการ เรียนมากที่สุด
21. สอนโดยใช้ภาษาสุภาพ นุ่มนวล ชวนฟัง ไม่หยายคาย ชวนให้สบายใจ และ เข้าใจง่าย
22. สอนโดยหวังประโยชน์ต่อผู้เรียน เป็นสำคัญ

จากเทคนิคการสอนดังกล่าวแล้ว ชัยวัฒน์ อัดพัฒน (2525: 79) ได้สรุปเทคนิคการ สอนไว้ เพื่อให้ผู้ทำหน้าที่สอนสามารถนำไปปฏิบัติเป็นการ เพิ่มพูนประสิทธิภาพในการสอนได้ ดังนี้

1. การยกตัวอย่างประกอบให้ เข้าใจง่าย
2. ใช้การเปรียบเทียบให้เห็นประเด็นนั้น ๆ ได้ชัดเจน
3. ใช้อุปกรณ์การสอนหรือกิจกรรมร่วมให้เกิดการเรียนรู้
4. ทำตนเองเป็นตัวอย่างให้ผู้ศึกษา เรียนรู้ตาม
5. ใช้หลักเล่นภาษา เล่นคำ และใช้คำในความหมายใหม่
6. ใช้วิธีการคัด เลือกผู้ศึกษา และการปฏิบัติรายบุคคล
7. รู้จังหวะโอกาสและความ เหมาะสมในการสอน แต่ละประเด็นในแต่ละกรณี
8. ใช้วิธีการชมเชยให้รางวัล และลงโทษ
9. ใช้หลักวิธีการแก้ปัญหา เฉพาะหน้าให้ เหมาะกับปัญหานั้น ๆ

จากเทคนิคและวิธีการสอนดังกล่าว ปัจจุบันได้มีนักวิชาการหลายท่านสนับสนุนให้ยึดถือ ศาสนาพุทธ เป็นแนวทางในการจัดการศึกษา (กิตติมา ปรีดีติลก 2520: 120-121) ซึ่งสามารถสรุปวิธีสอนตามแนวพุทธวิธี ได้ดังนี้

1. วิธีสอนแบบบรรยาย อุปมา อุปไมย
2. วิธีสอนแบบไตรสิกขา
3. วิธีสอนแบบธรรมสากัจฉา
4. วิธีสอนแบบปุจฉาวิสัชนา
5. วิธีสอนตามขั้นทั้ง 4 ของอริยสัจ
6. วิธีสอนแบบเบญจขันธ์
7. วิธีสอนแบบสืบสวนสอบสวนตามแนวพุทธศาสตร์

นอกจากวิธีสอนดังกล่าวข้างต้นแล้ว สุมณ อมรวิวัฒน์ (2530: 90) ยังได้เสนอวิธีสอน โดยการสร้างศรัทธา และโยนิโสมนสิการ และวิธีสอนตามหลักเหตุผล

1. วิธีสอนแบบบรรยายอุปมาอุปไมย

ประดิษฐ์ พรหมเสนา (2523: 49) กล่าวว่าไว้ว่า วิธีสอนแบบบรรยายอุปมาอุปไมย คือ วิธีสอนโดยการบรรยาย เนื้อหาเปรียบเทียบกับคน สัตว์ หรือสิ่งของให้ผู้เรียนเข้าใจ และมองเห็นภาพเกิดมโนทัศน์ ง่ายชัดเจนและสมจริง โดยบรรยายอธิบายเนื้อหาที่เป็นนามธรรม หรือเรื่องที่เข้าใจยาก เปรียบเทียบกับสิ่งที่ผู้เรียนจะเข้าใจ และมองเห็น เป็นรูปธรรมได้ในการเปรียบเทียบอุปมาอุปไมย จะต้องเลือกตัวอย่างสิ่งของที่นำมาเปรียบเทียบอุปมาอุปไมยที่ชัดเจน และตรงกับเนื้อหา ตรงกับจุดมุ่งหมายของการสอนเรื่องนั้น ๆ มากที่สุด

2. วิธีสอนแบบไตรสิกขา

สุมณ อมรวิวัฒน์ (2513: 47-48) กล่าวถึงวิธีสอนแบบไตรสิกขาว่า เป็นวิธีสอน โดยผ่านขั้นตอนในการศึกษา 3 ขั้นดังนี้

1. ขั้นศีล : ควบคุมให้ผู้เรียนอยู่ในระเบียบวินัย ทั้งทางกาย และวาจา ให้อยู่ในสภาพเรียบร้อยเป็นปกติ พร้อมทั้งจะเรียน

2. **ขั้นสมาธิ :** ผู้เรียนรวมจิตใจ ความคิดแน่วแน่เป็นจุดเดียว ผู้เรียนตัดสิ่งรบกวนอื่น ๆ ออกจากความคิดและจิตใจ

3. **ขั้นปัญญา :** ขั้นผู้เรียนใช้สมาธิ พลัง ความมีจิตใจแน่วแน่ ทำความเข้าใจปัญหา แก้ไขปัญหาจนเกิดความรู้แจ้ง เข้าใจ แก้ปัญหาได้ เกิดการเรียนรู้ เกิดปัญญาญาณขึ้นในตนเอง มีมโนทัศน์ในเรื่องนั้นได้ถูกต้องตามเป็นจริง

วิธีสอนแบบไตรสิกขา มีความเชื่อว่า คนจะมีปัญญาเกิดจากกำลังใจแน่วแน่ (สมาธิ) คนจะมีความคิดแน่วแน่ก็ต่อเมื่อร่างกายอยู่ในสภาพปกติ อยู่ในระเบียบวินัย (มีศีล) เมื่อร่างกายควบคุมสติได้ จิตใจก็สงบ ก็จะช่วยให้กำลังความคิดคมกล้าเกิดปัญญารู้แจ้ง (ปัญญา)

3. วิธีสอนแบบธรรมสากัจฉา

สมน อมรวิวัฒน์ (2513: 20) ได้กล่าวถึงวิธีสอนนี้ว่า เป็นวิธีสอนโดยที่ผู้เรียนและผู้สอนสนทนา พูดคุย อภิปราย แสวงความคิดเห็นโต้ตอบทางวิชาการ (ธรรมะ) เกี่ยวกับเรื่องที่เรียนต่อกันและกัน ประดิษฐ์ พรหมเสนา (2523: 21) เสนอความเห็นเพิ่มเติมว่า เป็นวิธีสอนที่เหมาะสมกับผู้เรียนที่มีพื้นฐานในเนื้อหาพอสมควร และต้องการที่จะหาความกระจ่างในเนื้อหาเพิ่มขึ้น วิธีการนี้ใช้ได้ดีกับผู้เรียนจำนวนน้อย และมีความสามารถในการใช้ภาษา การซักถาม ได้ตอบ แสดงความคิดเห็น อภิปราย อธิบายได้ดีพอสมควร

4. วิธีสอนแบบปจฉาวิชันา

วิธีสอนแบบปจฉาวิชันามีปรากฏในหนังสือพระไตรปิฎกฉบับหลวง (2525: 4 : 25-27) ว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงอชันดลัทธิขณสูตร ซึ่งทรงตรัสความเห็นของพระปัญจวัคคีย์นั้น เป็นลักษณะของการถาม-ตอบ เป็นวิธีสอนแบบปจฉาวิชันา ซึ่ง ประดิษฐ์ พรหมเสนา (2523: 54, ได้อธิบายวิธีสอนนี้ว่า คือ วิธีสอนโดยถาม-ตอบ ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน โดยผู้สอนเป็นผู้ถาม ผู้เรียนเป็นผู้ตอบ หรือผู้เรียนเป็นผู้ถาม ผู้เรียนเป็นผู้ตอบในการถามตอบ ผู้สอนอาจจะไม่ตอบคำถามเอง แต่จะกระตุ้นเร้าหรือส่งเสริมให้ผู้เรียนช่วยกันตอบ เป็นวิธีทำให้ผู้เรียนเกิดปัญญาขึ้นในตนเอง สืบ เป็น ทำเป็น แก้ปัญหา เป็น

5. วิธีสอนตามขั้นทั้งสี่ของอริยสัง

สาโรช บัวศรี (2526: 16-17, ได้อธิบายวิธีสอนตามขั้นทั้ง 4 ของอริยสัง
ดังนี้

1. ขั้นกำหนดปัญหาหรือขั้นทุกข์

ครูช่วยนักเรียนให้ได้ศึกษาพิจารณาปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตนเองด้วยความ
รอบคอบ และพยายามกำหนดขอบเขตของปัญหา ซึ่งนักเรียนจะต้องคิดแก้ไขให้ได้

2. ขั้นตั้งสมมติฐานหรือขั้นสมมุติ

ก. ครูช่วยนักเรียนให้ได้พิจารณาตัวเองว่า สาเหตุของปัญหาที่ยกขึ้นมา
กล่าวในขั้นที่ 1 นั้นมีอะไรบ้าง

ข. ครูช่วยนักเรียนให้เกิดความเข้าใจว่าในการแก้ปัญหาใด ๆ นั้น จะต้อง
กำจัดหรือดับที่ต้นตอหรือแก้ที่สาเหตุของปัญหาเหล่านั้น

ค. ครูช่วยนักเรียนให้คิดว่า ในการแก้ที่สาเหตุนั้น อาจจะทำอะไร
ได้บ้าง คือให้กำหนดสิ่งที่กระทำนี้เป็นอย่างใด ๆ ไป

3. ขั้นการทดลองและเก็บข้อมูลหรือขั้นนิโรธ

ก. ขั้นทำให้แจ้ง ครูต้องสอนให้นักเรียนได้กระทำ หรือทำการทดลองด้วย
ตนเองตามหัวข้อต่าง ๆ ที่ได้กำหนดไว้ว่ากระทำกัน ดังในขั้นที่ 2 ข้อ ค

ข. เมื่อทดลองได้ผลประการใด ต้องบันทึกผลการทดลองแต่ละอย่างหรือที่
เรียกว่าข้อมูลไว้เพื่อพิจารณาในขั้นต่อไป

4. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล และสรุปผล หรือขั้นมรรคผล

ก. จากการทดลองกระทำด้วยตนเองหลาย ๆ อย่างนั้น ย่อมจะได้ผลออกมา
ให้เห็นชัด ผลบางประการที่ให้เห็นว่า แก้ปัญหาได้บางประการ แต่ไม่ค่อยชัดเจนนัก ผลที่ถูกต้องจะชี้
ให้เห็นว่าแก้ปัญหาได้แน่นอนแล้ว และได้บรรลุจุดหมายแล้ว ได้แนวทางหรือข้อปฏิบัติที่เราต้องการ
แล้ว เหล่านี้ หมายความว่า จะต้องวิเคราะห์และเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้นับทุกไว้ในขั้น 3 ข้อ ข นั้น
จนแจ่มแจ้งว่า ทำอย่างไรจึงจะแก้ปัญหาที่กำหนดในขั้นที่ 1 ได้สำเร็จ

ข. จากการวิเคราะห์ดังกล่าวนี้ จะทำให้เห็นว่าสิ่งใดแก้ปัญหาได้จริงต่อไปก็ให้สรุป การกระทำที่ได้ผลนั้นไว้เป็นข้อ ๆ หรือเป็นระบบหรือเป็นแนวทางปฏิบัติ และให้ลงมือกระทำ หรือปฏิบัติอย่างเต็มที่ตามแนวทางนั้นโดยทั่วกัน

6. วิธีสอนแบบ เบญจชั้น

เบรื่อง กุมท (252a: 41-45, ได้เสนอวิธีการสอนตามแนวพุทธวิธี เรียกว่า การสอนแบบ เบญจชั้น 5 ชั้นตอน โดยยึดมั่นในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ดังนี้

1. ชั้นกำหนด และเสนอสิ่งเร้า (ชั้นรูป) ครูกำหนดสิ่งเร้า
2. ชั้นการรับรู้ (ชั้นเวทนา) ครูควบคุมสิ่งเร้าให้นักเรียนได้สัมผัสอย่างถูกต้อง
3. ชั้นวิเคราะห์ สังเคราะห์การรับรู้ (ชั้นสัญญา) ครูตั้งคำถามให้ผู้เรียนคิดแยกแยะว่า มีอะไรเกิดขึ้น อะไรเป็นเหตุ เกิดแล้วมีผลอย่างไร ถามความรู้ของผู้เรียนต่อสิ่งนั้น ๆ
4. ชั้นตัดสินใจความดีงาม (ชั้นสังขาร) เป็นชั้นให้ผู้เรียนตอบรับ หรือไม่ตอบรับในก่าณิยมที่ครูสอน
5. ชั้นการเกิดอุปนิสัย (ชั้นวิญญาณ) ชั้นรู้แจ้งเห็นจริง เป็นชั้นที่ครูถามแบบล้วงความรู้สึก โดยสร้างสถานการณ์ให้คิดแล้วผู้เรียนตอบว่า ควรทำหรือไม่ควรทำในสถานการณ์ดังกล่าว

7. วิธีสอนแบบสืบสวน สอบสวน ตามแนวพุทธศาสตร์

วีรพุทธ วิเชียรโชติ (2526: 85-86, ได้พัฒนาระบบการเรียนการสอนแบบสืบสวนสอบสวนขึ้นในปี พ.ศ.2513 โดยมีแนวคิดว่าการสืบสวน-สอบสวน เป็นกระบวนการหาความจริง และวิธีการแก้ปัญหาคด้วยการตั้งคำถามในแนวกระบวนการวิธีวิทยาศาสตร์ทั้งทางโลกและทางธรรม

กระบวนการวิธีวิทยาศาสตร์ทางโลกใช้สำหรับแสวงหาความจริงทางวัตถุ (รูปธรรม) โดยอาศัยประสาทสัมผัสทั้ง 5 ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กายสัมผัส เป็นอุปกรณ์สำคัญในการเก็บรวบรวมข้อมูลทางวัตถุเพื่อแก้ปัญหา มีขั้นตอนดังนี้

- ขั้นที่ 1 การเห็นปัญหา และการวิเคราะห์ปัญหา
- ขั้นที่ 2 การเสนอเหตุแห่งปัญหาในรูปของการตั้งสมมติฐาน
- ขั้นที่ 3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ขั้นที่ 4 การทดสอบสมมติฐานด้วยข้อมูล

ขั้นที่ 5 การสรุปผล

วิธีสอนโดยการสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ

1. ขั้นนำ การสร้างเจตคติที่ดีต่อครู วิธีการเรียน และบทเรียน

1.1 การจัดบรรยากาศในชั้นเรียนให้เหมาะสม

1.2 บุคลิกภาพของครู และการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครูกับศิษย์

1.3 การเสนอสิ่งเร้าและแรงจูงใจ

2. ขั้นสอน

2.1 ครูเสนอปัญหาที่เป็นสาระสำคัญของบทเรียน หรือเสนอหัวข้อเรื่องประเด็นสำคัญของบทเรียนด้วยวิธีการต่าง ๆ

2.2 ครูแนะแหล่งวิทยาการและแหล่งข้อมูล

2.3 นักเรียนฝึกการรวบรวมข้อมูล ข้อเท็จจริง ความรู้ และหลักการ โดยใช้ทักษะที่เป็นเครื่องมือของการเรียนรู้ ทักษะทางวิทยาศาสตร์ และทักษะทางสังคม

2.4 จัดกิจกรรมที่เ้าให้เกิดการคิดวิธีต่าง ๆ และยกตัวอย่างวิธีคิด 4 อย่าง

คือ

2.4.1 คิดสี่คันดินเค้า

2.4.2 คิดสี่สาวตลอดสาย

2.4.3 คิดสี่คันดินปลาย

2.4.4 คิดโยงสายสัมพันธ์

2.5 ฝึกการสรุปประเด็นของข้อมูล ความรู้ และ เปรียบเทียบประเมินค่า โดยวิธีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ทดลอง ทดสอบ จัดเป็นทางเลือก และทางออก ของการแก้ปัญหา

2.6 ดำเนินการเลือกและตัดสินใจ

2.7 กิจกรรมฝึกปฏิบัติ เพื่อพิสูจน์ผลการเลือกและการตัดสินใจนั้นให้ประจักษ์จริง

3. ขั้นสรุป

3.1 ครูและนักเรียนสังเกตวิธีการปฏิบัติ ตรวจสอบและปรับปรุงแก้ไขให้ปฏิบัติ

ถูกต้อง

- 3.2 อภิปรายและสอบถามข้อสงสัย
- 3.3 สรุปผลการปฏิบัติ
- 3.4 สรุปบทเรียน
- 3.5 วัดและประเมินผล

กล่าวโดยสรุปการสอนโดยการสร้างศรัทธานั้น ครูเป็นบุคคลสำคัญที่สามารถจัดสภาพแวดล้อม แรงจูงใจ และวิธีการสอนให้ศิษย์เกิดศรัทธาที่จะ เรียนรู้ และได้ฝึกฝนวิธีการคิดโดยแยกกาย นำไปสู่การปฏิบัติจนประจักษ์จริง มุ่งเน้นให้ครูเป็นกัลยาณมิตรของศิษย์ ครูและศิษย์มีความสัมพันธ์ อันดีต่อกัน ศิษย์ได้มีโอกาสคิด แสดงออก ปฏิบัติอย่างถูกวิธี จนสามารถใช้ปัญญาแก้ปัญหาได้อย่าง เหมาะสม

วิธีสอนตามหลักพหุสูต

2.1 ชั้นนำ

2.1.1 ก่อนเริ่มบทเรียนแต่ละครั้ง ครูจัดบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมในชั้นเรียน ให้สอดคล้องกับเนื้อหาของบทเรียน เช่น จัดป้ายนิเทศ จัดห้องเรียนให้สะอาด เรียบร้อย สะดวกในการจัดกิจกรรม

2.1.2 ครูใช้ช่วงเวลาที่เหมาะสมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครูกับนักเรียน แสดงความรัก ความเมตตาต่อนักเรียนอย่างจริงจัง เช่น ในตอน เข้าก่อน เข้าชั้นเรียน ขณะเรียน และพักรับประทานอาหารกลางวัน เพื่อให้ นักเรียนเกิดความอบอุ่นใจและมีเจตคติที่ดีต่อครู

2.1.3 ครูเสนอสิ่งเร้าและสร้างแรงจูงใจใฝ่รู้ให้แก่ นักเรียน โดยการเล่านิทาน ให้ฟังแถบบันทึกเสียง และการเล่น เกมต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่การเรียนการสอนในชั้นต่อไป

2.2 ชั้นสอน

นักเรียนฝึกปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อการฝึกทักษะภาษาตามหลักพหุสูตตามลำดับ ดังนี้

2.2.1 การฝึกหัด ฟัง พูด อ่าน เขียน จาก เนื้อหาสาระความรู้ที่ครูกำหนดให้

2.2.2 การฝึกปรือ เพื่อจับประเด็นสาระความรู้และจดจำให้แม่นยำ

2.2.3 การฝึกฝน โดยฝึกการใช้ภาษาในสถานการณ์ต่าง ๆ ให้คล่องแคล่ว

ชัดเจน

2.2.4 การฝึกคิดพิจารณาสาระความรู้ จน เข้าใจแจ่มแจ้ง โดยใช้วิธีคิด 3 แบบ คือ

2.2.4.1 คิดจำแนกแยกแยะ

2.2.4.2 คิดเชื่อมโยงสัมพันธ์

2.2.4.3 คิดสรุปหลักการ

2.2.5 การฝึกสรุปรวมสาระความรู้เป็นหลักการด้วย เหตุผล จน เข้าใจแจ่มแจ้ง และนำไปใช้ได้จริง

2.3 ชั้นสรุป

2.3.1 ครูและนักเรียนสรุปผลของการฝึกทักษะภาษาตามหลักเหตุผล และให้นักเรียนแสดงออกด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น คอบคำถาม พูด เขียน แสดงบทบาทสมมุติ ฯลฯ เพื่อแสดงความมั่นใจว่า นักเรียนได้รับความรู้จากการฝึกทักษะภาษา และสามารถนำไปใช้ได้จริง

2.3.2 นักเรียนวัดและประเมินตนเองในด้านต่าง ๆ เช่น วิธีปฏิบัติต่อการฟัง การมีสมาธิในการเรียน ตลอดทั้งความรู้ที่ได้รับจากการเรียนในบทเรียนแต่ละครั้ง

2.3.3 การวัดและประเมินโดยเพื่อนนักเรียน เกี่ยวกับพฤติกรรมของนักเรียนในด้านต่าง ๆ เช่น ความเป็นกัลยาณมิตร การปฏิบัติตามหลักเหตุผล เป็นต้น

2.3.4 การวัดและประเมินโดยครูผู้สอน ซึ่งครูจะต้องวัดทั้งพฤติกรรมด้านความประพฤติ เกี่ยวกับความเป็นกัลยาณมิตรต่อเพื่อนนักเรียนและต่อครู ตลอดทั้งวัดความรู้ที่ได้จากการเรียนการสอนในแต่ละครั้งด้วย

2.3.5 การสอนซ่อมเสริมและช่วยเหลือกันฉันกัลยาณมิตร โดยครูให้คำแนะนำเกี่ยวกับการแก้ไขการทำแบบฝึกหัด การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองตามหลักเหตุผล นอกจากนั้นแล้วนักเรียนสามารถจับคู่กัลยาณมิตร เพื่อให้ความช่วยเหลือ แนะนำการเรียน การศึกษาค้นคว้า ให้แก่กันและกัน ในเวลาที่เหมาะสม เช่น เวลาเข้าก่อนเข้าชั้นเรียน เวลาพักกลางวัน หรือเวลาเย็น (สำหรับนักเรียนที่บ้านอยู่ใกล้กัน)

กล่าวโดยสรุป การสอนตามหลักเหตุผล เน้นการสร้างศรัทธาที่ใฝ่รู้ใฝ่เรียน เน้นการฝึกหัดและฝึกฝน เน้นการฝึกคิดอย่างถูกต้อง แยกแยะและเน้นการนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่า หลักพุทธธรรมการสอน และพุทธวิธีสอนมีความสอดคล้องกับลักษณะของกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตเป็นอย่างดี ซึ่งควรจะนำหลักการเหล่านี้มาประยุกต์ใช้กับกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต เพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

การนำวิธีสอนตามแนวพุทธวิธีไปใช้ในการเรียนการสอน

จากหลักการสอนโดยการสร้างศรัทธาของ สุนน อมรวิวัฒน์ ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น วรรณภา สุติวิจิตร (2527: บทคัดย่อ) ได้นำไปทดลองสอนจริยศึกษาแก่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 เปรียบเทียบกับวิธีการสอนปกติ ปรากฏว่า นักเรียนที่ครูสอนโดยการสร้างศรัทธามีความคิดรวบยอดทางจริยธรรมดีกว่านักเรียนที่ครูสอนโดยแผนการสอนปกติ และจากวิธีสอนตามหลักพุทธวิธีไฉวรณ จันณรงค์ (2530: จ-ฉ) ได้นำไปทดลองสอนภาษาไทยแก่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โดยเปรียบเทียบกับวิธีสอนปกติ ปรากฏว่า การสอนตามหลักพุทธวิธี ได้ผลดีกว่าการสอนโดยใช้แผนการสอนปกติ

ในด้านวิธีสอนอื่น ๆ ประดิษฐ์ พรหมเสนา (2523: ง-จ) ได้ศึกษาการนำวิธีสอนสมัยพุทธกาลมาใช้สอนจริยศึกษาในชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ปรากฏว่า วิธีสอนแบบบรรยาย ลูบมา ลูบไมย แบบธรรมกัจจลา แบบปุจฉาวิสัชนา และแบบไตรสิกขา นักเรียนมีการเรียนรู้โดยมีดัชนีผลสัมฤทธิ์คะแนนหลังสอนสูงกว่าก่อนสอน และสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนของนักเรียนที่เรียนจากวิธีสอนประยุกต์จากวิธีสอนสมัยพุทธกาลดีกว่านักเรียนที่เรียนจากวิธีสอนปัจจุบัน

มณฑล ไตรรัตน์สิงห์กุล (2524: ง-จ) ได้ศึกษาการวิเคราะห์วิธีการแก้ปัญหาของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่หกตามหลักอริยสัจสี่ โดยให้นักเรียนเขียนแก้ปัญหาโดยเสรี แล้วนำมาวิเคราะห์ตามเกณฑ์วิธีการแก้ปัญหาตามหลักอริยสัจสี่ พบว่า นักเรียนร้อยละ 62.37 มีขั้นตอนการแก้ปัญหาครบทั้ง 4 ขั้นตอน คือ ทุขย์ สมุททัย นิโรธ มรรค นักเรียนเขียนแก้ปัญหาโดยแสดงว่าเข้าใจความหมายของปัญหา คือ ทุขย์ ร้อยละ 89.25 รุ้สาเหตุของปัญหา คือ สมุททัย ร้อยละ 68.00 แสดงเจตนาในการแก้ปัญหา คือ นิโรธ ร้อยละ 100 และแสดงแนวทางในการแก้ปัญหา คือ มรรค ร้อยละ 100 นอกจากนั้น วิระพงษ์ คุณมณี (2526: 27) ได้วิจัยเรื่อง การสอนจริยธรรมด้วยวิธีสอนตามขั้นทั้งสี่ของอริยสัจกับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 พบว่า ผลสัมฤทธิ์ทาง

การเรียนในเนื้อเรื่องเกี่ยวกับจริยธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ที่เรียนโดยวิธีสอนตามชั้นทั้งสี่ของอริยสังกับวิธีสอนตามคู่มือแนวการสอนโดยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ทางด้านทัศนคติของนักเรียนที่เรียนโดยวิธีสอนตามชั้นทั้งสี่ของอริยสังกับวิธีสอนตามคู่มือแนวการสอนหน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ประยูร ฉิมพลี (2522: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนความคิดแบบสร้างสรรค์ โดยวิธีสอนแบบสืบสวนสอบสวนกับแบบปกติในชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 พบว่ากลุ่มที่เรียนด้วยวิธีสอนแบบสืบสวนสอบสวนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงกว่ากลุ่มที่เรียนด้วยวิธีปกติ และนักเรียนที่เรียนด้วยวิธีสืบสวนสอบสวน มีความคิดสร้างสรรค์สูงขึ้นกว่านักเรียนที่เรียนด้วยวิธีปกติ ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของ ยุชาติ นาคทีระยุทธ (2522: บทคัดย่อ) ทดลองสอนวิชาภาษาไทยด้วยวิธีสอนแบบสืบสวนสอบสวนในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 พบว่า นักเรียนที่เรียนด้วยวิธีสอนแบบสืบสวนสอบสวนมีความคิดสร้างสรรค์สูงกว่านักเรียนที่เรียนด้วยวิธีสอนปกติ

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่า การนำวิธีสอนตามแนวพุทธวิธีไปใช้ในการเรียนการสอนนักเรียนมีสัมฤทธิ์ผลในการเรียนดีกว่า เมื่อเปรียบเทียบกับการจัดการเรียนการสอนแบบปกติ นอกจากนี้นักเรียนยังมีความคิดสร้างสรรค์ รู้จักการแก้ปัญหาอย่างมีจริยธรรม

กระบวนการสอน เพื่อเผชิญสถานการณ์

เมื่อกล่าวถึงขอบเขตของการศึกษาในลักษณะที่เป็นระบบ นักการศึกษาสมัยใหม่มักจะคิดถึงสภาพของปัจจัย และสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อการจัดการศึกษา คิดถึงตัวบ่อน ได้แก่ ทรัพยากร บุคลากร และหลักสูตรการศึกษา ต่อจากนั้นก็มองตลอดไปถึงกระบวนการทางการศึกษาดังแต่เริ่มต้นจนจบ และประเมินประสิทธิภาพของการจัดการศึกษาโดยดูและวัดจากปริมาณและคุณภาพของผู้เรียนที่สำเร็จการศึกษา บุคคลทั่วไปมักจะเข้าใจกันอย่างผิวเผินว่า การศึกษาเป็นการสั่งสอนให้คนมีความรู้ และคนที่มีความรู้นั้นย่อมนำมาทำอะไรได้ เช่น อ่านออก เขียนได้ คิดเลขเป็น ประกอบอาชีพได้เป็นผลสำเร็จ ซึ่งเป็นผลให้สร้างครอบครัวเป็นหลักฐานมั่นคงสืบไป การวัดและประเมินผลการศึกษาจึงมุ่งวัดว่านักเรียนรู้อะไร และทำอะไรได้ อีกทั้งระบบการสอนแข่งขันที่ยังมุ่งเน้นให้นักเรียนต้องหันมาคร่ำเคร่งและเครียดกับการท่องบ่นวิชาความรู้เพื่อจะได้รับการคัดเลือกการวัดความสามารถในการปฏิบัติจริงยังมีไม่มากนัก การวัดเจตคติ คุณธรรม และบุคลิกภาพ

ก็ยังมีน้อย เมื่อการแข่งขัน แย่งชิงโอกาสในระบบการศึกษามีมากเช่นนี้ การสอบจึงมีอิทธิพลเหนือ การเรียนการสอน นักเรียนเรียนเพื่อจะได้เรียนต่อสูงขึ้นไป ๆ จนเมื่อเขาจบชั้นสูงสุด เขาก็ ไม่แน่ใจว่าจะมีความสามารถเพียงพอในการทำงานทำ และทำงานที่ทำได้นั้นอย่างมีประสิทธิภาพ หรือไม่ และที่น่าเป็นห่วงก็คือผู้ที่สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษามีโอกาสน้อย เหลือเกินที่จะได้ ฝึกหัดวิเคราะห์ตนเอง แก้ไขปรับปรุงตนเอง และฝึกฝนตนเองให้มีคุณธรรมสูงพอต่อการออกไป เผชิญโลกกว้างอย่างมั่นใจ (สุนทร อมรวิวัฒน์ 2530: 21)

หากจะพิจารณาถึงวิธีการศึกษาคำนับของพระพุทธศาสนา หรือวิเคราะห์ปรัชญาทางการ ศึกษาที่มาจากพื้นฐานทางพระพุทธศาสนา จะเห็นได้จากที่พุทธทาสภิกขุ (อ้างถึงใน สุนทร อมรวิวัฒน์ 2530: 21, ใต้กล่าวว่า "การศึกษาหรือสิก-ข (สะอิชะ) นั้น เกิดขึ้นจากวิธีการ ฝึกฝนอบรม (teach and train) เป็นการฝึกฝนอบรมให้เห็นด้วย ตนเอง เห็นซึ่งตนเอง และ สิ่งทีสอนนั้นคือ ลักษณะนิสัยและจิตใจ (character and mind)

ดังนั้นการศึกษาตามแนวพุทธธรรมจึงเป็นการ เรียนทั้งทางด้านเนื้อหาความรู้ การฝึกปฏิบัติ และเข้าใจถึงผลของการปฏิบัติปฏิบัติชอบนั้น

ความนับแห่งพระพุทธศาสนา การศึกษาได้เริ่มขึ้น เมื่อบุคคลเกิดความ เห็นและมีความรู้สึก ว่าตนมีความจำเป็นจะต้อง เรียนรู้และ เข้าใจธรรมชาติอัน เป็นความจริงของชีวิต นั่นคือต้องการรู้ "อะไร" เช่น ชีวิตคืออะไร สภาวะที่แท้จริงของชีวิตคืออะไร กฎและกระบวนการของชีวิตคือ อะไร ชีวิตต้องการอะไร องค์ประกอบ และปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตคืออะไร หนทางที่ นำไปสู่การแก้ปัญหาของชีวิตคืออะไร ฯลฯ ต่อจากนั้นผู้ศึกษาจะต้องฝึกฝนตนเองด้วยการปฏิบัติ จริงทั้งทางกาย วาจา ใจ ด้วยการใช้อนุสติปัญญาประกอบ ตลอดจนกระบวนการเพื่อที่จะได้บังเกิดผล คือความรู้แจ้งถึงวิธีการที่จะ เข้าถึงธรรมชาติอัน เป็นความจริงของชีวิต นั่นคือ เกิดความรู้ความ เข้าใจด้วยตนเองถึงเรื่องของ "อย่างไร" ซึ่งเป็นการ เรียนรู้ด้วยการฝึกฝน ต่อจากนั้น พุทธศาสนิกชนที่แท้จริงก็จะศึกษาต่อไปถึงผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัตินั้น โดยการคิดวิเคราะห์ ว่าผลของการปฏิบัตินั้น คืออะไร มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีไม่ได้อย่างไร อะไรคือสิ่งที่ควร ละทิ้ง และอะไรคือสิ่งที่ควรเพิ่มพูนให้เจริญงอกงามขึ้น อานิสงฆ์ของการปฏิบัติอัน เป็นผลที่เกิดขึ้น แก่บุคคลนี้เอง เป็นอุดมการณ์อันสูงสุดของการศึกษาคำนับแห่งพระพุทธศาสนา

พระราชวรณีย์ (2525: 52) ได้เขียนอธิบายกระบวนการพัฒนาปัญญาภายในบุคคล ว่าพึงพิจารณาโดยสัมพันธ์กับวิธีทำให้เกิดปัญญา 3 วิธีคือ

1. ปัญญาเกิดจากการคิด การพิจารณาหาเหตุผล ด้วยตนเอง
2. ปัญญาเกิดจากการสลับ เล่าเรียนหรือถ่ายทอดต่อกันมา
3. ปัญญาเกิดจากการลงมือปฏิบัติฝึกหัดอบรม

พระราชวรณีย์ ได้อธิบายต่อไปว่า นอกจากวิธีการทั้ง 3 ที่ทำให้เกิดปัญญาแล้ว ยังมีกิจกรรมอีกหลายอย่างที่ใช้ประกอบในกระบวนการก่อให้เกิดปัญญา คือ

- การฟัง ชักถาม สอบค้น
- การสนทนา ถกเถียง อภิปราย
- การสังเกตดู ฝ้าดู ดูอย่างพิถีพิถัน
- การพิจารณาโดยแยกคาย
- การค้นหาเหตุผล
- การไตร่ตรอง ตรวจสอบ ทดสอบ สอบสวน ทดลอง และเห็น
- การเลพ ฝึกหัด ทำบ่อย ทำให้มาก

สุนน อมรวิวัฒน์ (2526: 40-55) ได้เขียนแสดงคุณสมบัติของมนุษย์ที่สมบูรณ์ว่ามี 5 ประการ คือ มีสุขภาพอนามัยดี มีอิสรภาพ เลี้ยงชีพได้โดยชอบ ใช้หลักธรรมแก้ปัญหาชีวิต และสามารถปรับตนให้ประสานสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทั้งที่เป็นมนุษย์ ธรรมชาติ และความเจริญทางเทคโนโลยี การปลูกฝังคุณสมบัติดังกล่าวนี้ สถาบันการศึกษาต้องใช้วิธีการทั้งทางตรงและทางอ้อม วิธีการสอนโดยทางตรง คือ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในห้องเรียนให้นักเรียนได้แสวงหาความรู้ มีส่วนร่วมในการเลือก ตัดสินใจ แก้ปัญหา และฝึกปฏิบัติอย่างแท้จริง ส่วนวิธีการสอนทางอ้อมได้แก่ การสร้างบรรยากาศและจัดสิ่งแวดล้อมในสถานศึกษาให้สะอาด สงบ สวยงาม จัดกิจกรรมและโครงการพิเศษต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอเพื่อสร้างลักษณะนิสัยของนักเรียน

จากลักษณะของกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต แนวในการจัดการเรียนการสอนและสิ่งที่มีหวังจะให้เกิดขึ้นในตัวเด็ก คือ การนำความรู้ที่ได้รับไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน และสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข จะเห็นได้ว่ามีความสอดคล้องกับการศึกษาตามแนวพุทธวิธี ซึ่ง สุนน อมรวิวัฒน์ (2530: 67-68) กล่าวว่า ถ้าการศึกษาจะเป็นกระบวนการพัฒนาชีวิต การ

ศึกษาต้องสัมพันธ์สอดคล้องและกลมกลืน เข้ากับธรรมชาติของชีวิตอย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน วิถีทางของชีวิตในประเด็นที่สัมพันธ์กับวิธีการศึกษา จัดได้เป็น 4 ขั้นตอนคือ

1. การเผชิญ ชีวิตเมื่ออุบัติขึ้น และเจริญเติบโตโดยจะต้องได้ผ่านพบผู้คน สิ่งแวดล้อม และเหตุการณ์มากมายหลายแบบ คนทุกวัยต้องเผชิญกับความสับสน ความเปลี่ยนแปลง และเรียนรู้ที่จะเข้าใจภาวะที่ต้องเผชิญนั้น

2. การผจญ ความสับสนและซับซ้อนของประสบการณ์ที่บุคคลได้ผ่านพบ ทำให้เกิดเงื่อนไขและปัญหา เราต้องเรียนรู้วิธีการต่อสู้แก้ไขปัญหาคด้วยความพร้อมทุกด้าน มีวิธีการผจญสถานการณ์ที่ถูกต้องทำนองคลองธรรม และมีหลักการ

3. การผสมผสาน ชีวิตและสังคมอันมีองค์ประกอบที่ละเอียดอ่อน และหลากหลาย ย่อมต้องการความสัมพันธ์ที่ผสมกลมกลืนกันสนิทได้สัดส่วนพอเหมาะ มีเหตุผล และนำไปสู่ความวิวัฒนาการ เพราะเมื่อใดโลกและองค์ประกอบของชีวิตไม่กินเกลียวกัน เกิดความขัดแย้งอย่างยากที่จะแก้ไข เมื่อนั้นชีวิตจักต้องวิบัติลง

4. การเผด็จ มนุษย์จึงต้องเรียนรู้ ฝึกฝนความคิดความสามารถและวิธีการที่จะสามารถเอาชนะปัญหาได้สำเร็จ โดยไม่ก่อปัญหาสืบเนื่องต่อไป เมื่อการศึกษาสามารถช่วยให้มนุษย์เอาชนะปัญหาได้ การศึกษาจึงเป็นประโยชน์แก่ชีวิตโดยแท้

สุมณ อมรวิวัฒน์ (2530: 108-118) ได้เสนอวิธีการสอนตามกระบวนการเผชิญสถานการณ์ ซึ่งเป็นวิธีสอนที่ครูสร้างหรือนำสถานการณ์ด้านต่าง ๆ มาฝึกฝนให้นักเรียนผ่านขั้นตอนของการเผชิญ ผจญ ผสมผสาน และเผด็จ จนเกิดการเรียนรู้ สามารถนำไปใช้ปฏิบัติได้จริง เมื่อต้องการเผชิญสถานการณ์ และแก้ปัญหา วิธีสอนตามกระบวนการนี้ เป็นการประยุกต์จากหลักพุทธธรรม และพุทธวิธีสอน ให้เหมาะสมกับกาลเวลา ลักษณะเนื้อหา และวัยของนักเรียน

กระบวนการสอนเพื่อเผชิญสถานการณ์ มี 4 ขั้นตอนคือ

1. การรวบรวมข่าวสาร ข้อมูล ข้อเท็จจริง ความรู้ และหลักการ
2. การประเมินค่า เพื่อหาคุณค่าแท้และคุณค่าเทียม
3. การเลือกและการตัดสินใจ
4. การปฏิบัติ

ขั้นตอนที่หนึ่ง การรวบรวมข้อมูล ข่าวสาร ข้อเท็จจริง ความรู้ และหลักการ

ในขั้นตอนนี้จะเป็นการฝึกนิสัยและทักษะในการแสวงหาความรู้ เพื่อสามารถเผชิญกับปัญหาและสถานการณ์นั้น ๆ ได้อย่างถูกต้อง การที่บุคคลจะสามารถตัดสินใจกระทำสิ่งใดลงไปนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับพื้นฐานของความรู้ ความรู้สึก ความเข้าใจ และหลักการที่เขายึดถือ ความผิดพลาดและความล้มเหลวมักจะเกิดขึ้นเพราะผู้ปฏิบัติขาดข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญ ทำให้ไปเพราะความไม่รู้ ความไม่รู้ทำให้หลงผิด ดังนั้นในการฝึกหัดอบรมนักเรียนให้สามารถเผชิญสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตจริงได้ ครูจึงควรฝึกนิสัยและฝึกทักษะในการแสวงหาความรู้ เพื่อเป็นการเตรียมตัวในขั้นแรกของการศึกษา ซึ่งประกอบด้วย

1. ลักษณะของข่าวสาร ข้อมูล ข้อเท็จจริง ความรู้และหลักการนั้น มีความแตกต่างกันหลายประการ เช่น

- 1) เป็นข่าวสาร ข้อมูลที่ง่าย-ยาก ค่อนข้างเข้าใจ รับรู้
- 2) เป็น เรื่องธรรมดาหรือซับซ้อนอ่อน เจื่อน
- 3) มีความแคบ เฉพาะเจาะจง หรือกว้างขวาง กระจัดกระจาย
- 4) มีลักษณะคลุมเครือหรือชัดเจนเด่นกระจ่าง
- 5) มีความจริงมากกว่าเท็จ หรือมีความเท็จมากกว่าจริง
- 6) เป็น เรื่องดีหรือเรื่องร้าย
- 7) มีองค์ประกอบเดียวหรือหลายองค์ประกอบ
- 8) มีรูปแบบ ระบบ ระเบียบ หรือยุ่งเหยิง
- 9) เป็นรูปธรรมหรือนามธรรม
- 10) มีแหล่งอ้างอิงหรือเป็น เรื่องโคลงลอย
- 11) เกิดขึ้นจากเจตนาดีหรือเจตนาร้าย
- 12) เป็นข่าวที่ควรรู้หรือไม่ควรรู้

2. วิธีการและขั้นตอนในการแสวงหาข่าวสาร

พระพุทธเจ้าทรงให้วิธีการที่บุคคลจะสามารถรวบรวมข่าวสาร ความรู้ได้ดี โดยแสดงหลักธรรมเรื่องพหูสูต มีองค์ 5 (คุณสมบัติที่ทำให้ควรได้รับว่าเป็นพหูสูต-ผู้คงแก่เรียน - qualities of a learned person)

- 1) ฟังมาก
- 2) จำได้ คือ จับหลักหรือสาระได้ ทรงจำความไว้แม่นยำ
- 3) คม่องปาก คือ ท่องบ่นหรือใช้หูคอยอยู่เสมอจนแคล้วคล่องจัดเจน
- 4) พุ่งขึ้นใจ คือ ใส่ใจ นึกคิดพิจารณาจน เจนใจ นึกครึ่งใดก็ปรากฏให้เห็น

สว่างชัด

- 5) ขบได้ด้วยทฤษฎี หรือแทงตลอดได้ด้วยทฤษฎีคือ มีความเข้าใจลึกซึ้งมองเห็น
ประจักษ์แจ้งด้วยปัญญา ทั้งในส่วน เนื้อความและ เหตุผล

เมื่อนำมาปรับกับวิธีการและขั้นตอนในการแสวงหาข่าวสาร ความรู้ในปัจจุบัน ซึ่งมีแหล่งความรู้หลายประเภท ผู้เฝ้าศึกษาเล่าเรียนจึงต้องมีวิธีรวบรวมความรู้ขึ้นดังนี้

- 1) ต้องเป็นผู้ที่ฟังมาก อ่านมาก ดูมาก ศึกษาค้นคว้ามาก รวมไปถึงการรู้แหล่งข่าวสารต่าง ๆ และสามารถใช้ประโยชน์จากแหล่งข่าวสารนั้น ๆ ได้
- 2) เมื่อได้ข่าวสาร ข้อมูล ความรู้มาแล้ว สามารถจับหลักการ สาระ และจดจำแนวคิดสำคัญไว้ได้แม่นยำ ซึ่งในปัจจุบันอาจมีวิธีการจดบันทึกข้อมูล เหล่านั้นไว้อย่างมีระบบระเบียบ
- 3) นำข้อมูล ความรู้เหล่านั้นมาพูด อภิปราย ถกเถียงกันอยู่เสมอ จนเกิดความเข้าใจชัดเจนลึกซึ้งในสาระความรู้ขึ้น
- 4) เอาใจใส่ นึกคิดพิจารณาสาระความรู้ที่เจนเจนใจ มีการทบทวน ไตร่ตรองจนกระจ่างชัด เช่น มีการทดลองใช้ เพื่อพิสูจน์สมมติฐานหรือหลักการนั้น ๆ อยู่เสมอ
- 5) สรุปสาระความรู้และหลักการนั้นด้วยความเข้าใจที่เห็นจริงแล้ว ประจักษ์แล้วด้วยปัญญาในส่วน เนื้อความและ เหตุผล

3. ความเชื่อถือได้และความถูกต้องของข่าวสาร

การรวบรวมข่าวสารข้อมูลข้อเท็จจริง ความรู้และหลักการ ตามแนวเหตุผล 5 นั้น จะต้องมีการทดสอบ ทดลอง สืบสวนถึงแหล่งที่มา ในการให้และรับข่าวสาร การพิสูจน์ ถิ่นกรองข่าวสารนั้นให้เกิดประโยชน์มีคุณค่าต่อการตัดสินใจและการปฏิบัติ

ในกามวาสี ติกนิบาต อังคุตตรนิกาย พระไตรปิฎก เล่มที่ 20 ได้อธิบายถึงหลักการรวบรวมข่าวสาร ข้อมูลความรู้ จากการทำพระพุทธรูปเจ้าได้ตรัสแสดงธรรมแก่ชาวนิคมน เกสปุคตะ แคว้นกาลามะ ผู้พาลถามถึงสมณพราหมณ์ต่าง ๆ ที่ยกย่องวาตะของคนแล้วข่มผู้อื่น ตรัสสอนมิให้ด่วนถือเอา (เชื่อ) เพียงเพราะ เหตุผลต่อไปนี้

- 1) อย่าเชื่อเพียงเพราะได้ฟังตามกันมา
- 2) อย่าเชื่อเพียงเพราะได้ถือสืบต่อกันมา
- 3) อย่าเชื่อเพียงเพราะการเล่าลือ
- 4) อย่าเชื่อเพียงเพราะอ้างไว้ในตำรา
- 5) อย่าเชื่อเพียงเพราะคิดเอาเอง
- 6) อย่าเชื่อเพียงเพราะการเคาเอาเอง
- 7) อย่าเชื่อเพียงเพราะตริกตรองเอาตามแนวเหตุผล
- 8) อย่าเชื่อเพียงเพราะมองเข้ากันได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว
- 9) อย่าเชื่อเพียงเพราะเห็นรูปลักษณะว่าน่าจะเป็นไปได้
- 10) อย่าเชื่อเพียงเพราะถือว่าท่านผู้นี้ เป็นสมณะ เป็นครูของเรา

การรวบรวมข่าวสารที่ถูกต้องจึงต้องเน้นที่การทดสอบ ทดลอง พิสูจน์ด้วยการนำมาปฏิบัติจริงจึงจะถือเอาได้อย่างมั่นใจ

ขั้นตอนที่สอง การประเมินค่าเพื่อหาคุณค่าแท้และคุณค่าเทียม

การฝึกฝนและเรียนรู้ประสบการณ์ที่นี้ เป็นขั้นตอนของการผจญปัญหา และสถานการณ์ เป็นการนำข่าวสารความรู้ที่ได้มาจัดสรุปประเด็นของข่าวสารไว้อย่าง เป็นระเบียบแล้วประเมินค่าว่าประเด็นไหนถูกต้อง ดีงาม เหมาะสม และเกิดประโยชน์สูงสุดแท้จริง ประเด็นใดบกพร่อง ผิดพลาด ชั่วร้าย ไม่เหมาะ ไม่ถูกไม่ควร ทำไปจะเกิดผลร้าย หรือเป็นผลดีชั่วครู่ยามผิวเผิน เหลือแฉง ความชั่วร้ายเอาไว้ ซึ่งมีเกณฑ์ในการประเมินค่า ดังนี้

1. เกณฑ์เกี่ยวกับเวลา

การประเมินค่าของวิธีการและประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นนั้น จำเป็นต้องดูว่า

- 1.1 เป็นวิธีการที่ใช้เวลาน้อย เกิดประโยชน์มาก คุ่มค่าทันที
- 1.2 เป็นวิธีการที่ใช้เวลาน้อย เกิดประโยชน์น้อย ต้องคอยนาน
- 1.3 เป็นวิธีการที่ใช้เวลามาก เกิดประโยชน์มาก คุ่มค่าทันที
- 1.4 เป็นวิธีการที่ต้องใช้เวลามาก เกิดประโยชน์มาก และต้องอดใจรอเป็นเวลานาน

เกณฑ์ในเรื่องเวลานี้จึงมีส่วนสำคัญในการประเมินค่าเป็นอย่างมาก ซึ่งต้องขึ้นอยู่กับเรื่องและเหตุผลอื่นมาประกอบการประเมินด้วย บางคนใจร้อน ต้องการเรียนลัดและรวดเร็ว บางคนใช้วิธีการลวก ๆ รีบเร่ง จนสะเพร่าและเกิดความผิดพลาด บางคนเฉื่อยชา เป็นทองไม่รู้ร้อน แต่ต้องการประโยชน์ให้มาก เวลาจึงเป็นเกณฑ์อันหนึ่งที่ทำให้คนประเมินค่าแตกต่างกันไป

2. เกณฑ์เกี่ยวกับผู้กระทำและผู้รับประโยชน์

ความคิดเกี่ยวกับผู้กระทำและผู้ที่ได้รับผลประโยชน์ จากการกระทำนั้นก็ เป็นเกณฑ์อีกอย่างหนึ่งที่บุคคลใช้ประเมินค่า หากบุคคลจะต้องชั่งน้ำหนักระหว่างการทำงานหนักและผลประโยชน์ตกแก่ผู้อื่นกับการไม่ทำงานแต่คอยรับประโยชน์ที่เกิดขึ้นฝ่ายเดียว ประกอบกับ เขาเป็นคนที่เกียจคร้านเห็นแก่ตัว เขาย่อมให้น้ำหนักวิธีการที่ไม่ต้องทำงานแต่ได้ประโยชน์มากกว่าการทำงานเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม คนบางคนทำดีแค่ได้รับผลร้ายในช่วงเวลานั้น คนบางคนตั้งใจทำงานแต่ไม่ได้รับความดีความชอบ ประสพการณ์เหล่านี้จึงมักจะทำให้บุคคลประเมินค่าของการปฏิบัติ และประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นแตกต่างกันไปตามพื้นฐานทางจิตใจที่จะยอมรับคุณค่าแท้หรือคุณค่าเทียม ซึ่งถ้าเขาตระหนักในคุณค่าของศีลธรรมหาว่าไม่เห็นแก่ตัว เขาย่อมจะทำงานด้วยวิธีการที่เหมาะสม โดยเลือกประโยชน์ของส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว

3. ความเด่นชัดของประโยชน์

การกระทำหลายอย่างที่ได้ผลเพียงปฏิบัติให้ถูกต้อง เต็มความสามารถแต่ มองเห็นผลและประโยชน์ไม่ชัดเจน ประโยชน์ที่เห็นได้ชัดและรวดเร็ว คือ ประโยชน์ทางด้านวัตถุ อามิสสินจ้าง และผลตอบแทนที่ประจักษ์แจ้ง เช่น ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข คนส่วนมากจึงมักจะประเมินค่าของวัสดุสูงกว่าประโยชน์ทางด้านจิตใจ เช่น ความสงบ ความภาคภูมิใจ ความเป็นอิสระ ความมั่นใจในตนเอง เป็นต้น ซึ่งอันที่จริงแล้ว ประโยชน์ด้านวัตถุ มักก่อให้เกิดความอยากได้มาก ๆ ขึ้นไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด (คัมภีร์ไบเบิล ฉันทะ) ซึ่งหากขาดความพอดีแล้วย่อมเป็นคุณค่าเทียม แต่ประโยชน์ทางด้านจิตใจนั้น แม้จะมองไม่เห็นเด่นชัด แต่เป็นคุณค่าแท้ ดังนั้นเราจึงมองเห็นตัวอย่างอยู่ทั่วไปว่าคนประเมินค่าของเงินสูงกว่า ความบริสุทธิ์ ประเมินค่าของอำนาจมากกว่า ความสงบสุข ประเมินค่าของความสวยงามมากกว่าความรู้คิด ทั้งนี้เพราะประโยชน์ทางวัตถุเป็นสิ่งที่เห็นได้ชัดเจนกว่านั่นเอง

หากการศึกษาเป็นไปเพื่อความ เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แท้จริง เราจะปล่อยให้เยาวชนรุ่นหลังประเมินค่าผิด ๆ อย่างนี้ต่อไปไม่ได้ จำเป็นต้องให้เขามีหลักการในการประเมินค่าที่ถูกต้องจนเป็นนิสัย

4. ความสมบูรณ์

วิธีการทำงานหรือปฏิบัติคนของบุคคลทั่วไปนั้น บางครั้งแม้ว่าจะทำงานจนครบถ้วน แต่ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นไม่สมบูรณ์ เกิดขึ้นบางส่วนแก่บางคนในบางเวลา และบางครั้งมีผลดีผลเสียปะปนระคนกัน ทำให้มีการประเมินค่าแตกต่างกันไป

การประเมินค่านั้น ยากที่บุคคลต่างพื้นฐานต่างความคิดจะมีเกณฑ์การประเมินเหมือนกัน ด้วยเหตุนี้พฤติกรรมของมนุษย์จึงมีความแตกต่าง และมีความขัดแย้งกันมาก เพราะสิ่งที่คนกลุ่มหนึ่งเห็นว่าดีแล้ว ทำดีแล้ว แต่คนอีกกลุ่มหนึ่งเห็นว่าผิด ดังนั้นในการสอนและการฝึกอบรมศิษย์ให้เป็นคนที่ประเมินค่าได้คุณค่าที่แท้จริงมากกว่าคุณค่าเทียม ครูจึงจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้ศิษย์ประเมินค่าตามหลัก เกณฑ์พื้นฐานต่อไปนี้

1. ประเมินค่าของความดีงามตามหลักสังฆธรรม ความเชื่อ ศรัทธา ศาสนา แบบอย่างที่ดีและศีลธรรม
2. ประเมินค่าของความเหมาะสมตามหลักค่านิยมของบุคคลและกลุ่มชนในสถานที่หนึ่งในยุคสมัยหนึ่ง
3. ประเมินค่าของความสูงส่งตามหลักของวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีดำรงชีวิต
4. ประเมินค่าของความถูกต้อง ตามหลักของกฎหมาย

การประเมินค่าตาม เกณฑ์พื้นฐานดังกล่าวข้างต้นนี้ แต่ละข้อย่อมสอดคล้อง หรือขัดแย้งกันเองได้ การกระทำบางอย่างอาจสอดคล้องกับค่านิยม แต่อาจขัดแย้งกับวัฒนธรรม ประเพณี และการกระทำบางอย่าง ถูกกฎหมายแต่ผิดศีลธรรม นอกจากนี้การให้น้ำหนักประเมินค่าในแต่ละเกณฑ์ของแต่ละคนก็แตกต่างกันด้วย เมื่อมารวมกันกับการคิดถึงประโยชน์ส่วนตนมากกว่าอื่นใด ความขัดแย้ง ความฉ้อฉลต่าง ๆ จึงเกิดขึ้นมาก การให้การศึกษาจึงต้องเน้นความสามารถที่บุคคลจะประเมินค่าของวิธีการและสิ่งต่าง ๆ อย่างมีจริยธรรม

ขั้นตอนที่สาม การเลือกและตัดสินใจ

การเลือกและการตัดสินใจ หลังจากที่ได้ประเมินค่าข้อมูลต่าง ๆ ไว้หลาย ๆ ทางแล้ว นั้น นับว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญมากในกระบวนการเผชิญสถานการณ์และแก้ปัญหา เพราะถ้าเลือกและตัดสินใจผิดพลาด หรือมีความลังเลไม่กล้าตัดสินใจ บุคคลนั้นย่อมไม่สามารถแก้ปัญหาได้ และอาจจะหลีกเลี่ยงไปจากสถานการณ์นั้น ๆ กล่าวคือ ไม่สามารถจะดับความทุกข์ได้ แม้ว่าจะรู้วิธีทางแห่งการดับทุกข์

การฝึกฝนและเรียนรู้ประสบการณ์ขั้นตอนนี้ เป็นขั้นตอนของการผจญ และการผสมผสานผลของการประเมิน เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ ครู ต้องจัดกิจกรรมให้นักเรียนได้ฝึกการเลือกและตัดสินใจตามหลักการต่อไปนี้

1. ขั้นตอนของการเลือกและตัดสินใจ

1.1 การรวบรวมข้อมูลที่ดี ทำให้สามารถกำหนดและอธิบายประเด็นสำคัญของสถานการณ์ หรือปัญหา ได้

1.2 การประเมินค่าตามเกณฑ์ที่ถูกต้องดั่งยามเหมาะสม ทำให้สามารถคิดและคาดถึงผลดีผลเสียในการเลือกและตัดสินใจ

1.3 การวิเคราะห์เปรียบเทียบประเด็นที่ประเมินค่าแล้ว ทำให้สามารถกำหนดทางเลือก (alternative) และทางออก (assumption) ของสถานการณ์และปัญหานั้นได้

1.4 เมื่อมีทางเลือกหลายทาง บุคคลต้องอาศัยประสบการณ์ หลักการ และการทำนายผล ช่วยกำหนดเกณฑ์เพื่อเลือกทางเลือกที่ดีที่สุด

1.5 ถ้าไม่มีทางเลือกหรือมีทางเลือกทางเดียวที่ตัดสินใจไม่ได้ จะต้องหาทางออกใหม่ (new assumption) ที่น่าจะเป็นไปได้

1.6 ตัดสินใจเลือกทางเลือกที่ดีที่สุด

1.7 วางแนวทางปฏิบัติให้ได้ผล

2. ลักษณะของทางเลือก

เมื่อบุคคลได้ประเมินค่าของข้อมูล ความรู้เกี่ยวกับสถานการณ์และปัญหาแล้ว เขาจะพบกับสถานการณ์ดังนี้

2.1 พบทางเลือกหลายทาง และเป็นทางเลือกที่ดีทุกทาง เพราะเป็นทางเลือกที่ไม่ผิดกฎหมาย ศีลธรรม ค่านิยม วัฒนธรรม และประเพณี เกิดประโยชน์ ทั้งแก่ตนเองและส่วนรวม และสามารถนำไปปฏิบัติได้ผลดี

2.2 พบทางเลือกหลายทาง และเป็นทางเลือกที่ร้ายทุกทาง ที่ว่าร้ายนั้นคือขัดกับหลักของกฎหมาย ศีลธรรม ค่านิยม วัฒนธรรม และประเพณี เกิดผลเสียแก่ตนเองหรือผู้อื่น ถ้านำไปปฏิบัติจะเกิดผลร้าย

2.3 พบทางเลือกหลายทางและเป็นทางเลือกที่ดีบ้าง ร้ายบ้าง ปะปนกัน ซึ่งต้องเปรียบเทียบและตัดสินใจโดยรู้จักความเสียสละ คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน

2.4 มีทางเลือกทางเดียว (ไม่มีทางเลือก ทางตัน, ไม่ว่าทางเลือกนั้นจะดีหรือร้ายก็ต้องเลือกและตัดสินใจ สำหรับข้อนี้ได้มีผู้ถกเถียงว่าไม่น่าจะมี เพราะเมื่อคนเรามีปัญหาจะต้องสามารถแก้ปัญหาได้ เมื่อพบทางตันก็หาทางออกใหม่

3. ลักษณะของการตัดสินใจ

วิธีการตัดสินใจของแต่ละบุคคลมีความแตกต่างกันมาก ดังจะเสนอเพียงสังเขปต่อไปนี้

3.1 ตัดสินใจได้ทันที เพราะได้สั่งสมความรู้ ประสบการณ์ และประเมินค่ามาแล้ว ได้ทดลอง ทดสอบอยู่เสมอว่า ถ้าตัดสินใจเช่นนั้นจะเกิดผลเช่นใด เช่น เมื่อมีผู้มาถามว่า เขาจะให้ทุนไปศึกษาต่อปริญญาเอกต่างประเทศ โดยไม่มีเงินเดือนจะรับหรือไม่ เราอาจตัดสินใจได้ทันทีที่ก่อนว่า "รับ" หรือถ้าเราเดินไปพบสัตว์ชนิดหนึ่งด้วยาว ๆ สีดำมีดอกจันทร์ตรงหัว กำลังแม่แม่เบียดอยู่ เราตัดสินใจได้ทันที "ต้องวิ่งหนี" โดยไม่จำเป็นต้องจับมาศึกษาหาข้อมูลก่อน

3.2 หลังจากรวบรวมข้อมูลและคิดประเมินค่าในระยะเวลาสั้น ๆ ก็สามารถตัดสินใจได้ เพราะเผชิญสถานการณ์และปัญหาที่ไม่ซับซ้อน เช่น การขับรถไปทางอ้อมแต่เป็นทางด่วนกับการขับรถตรงไปทางลัดแต่รถติด จะไปทางไหนดี มีเพื่อนชวนเข้าค่ายพักแรมที่ชายทะเลซึ่งเสียค่าใช้จ่ายสูงมาก เราไม่มีเงินเลย จะทำอย่างไร หรือเรากำลังเป็นบัณฑิตว่างงาน มีหน่วยงานรับสมัครบรรจุเป็นลูกจ้างชั่วคราว โดยยังไม่มีอัตราตำแหน่งให้ เราก็ตัดสินใจรับทำไปก่อน เป็นต้น

3.3 เกิดความคิดขัดแย้ง และมีความยุ่งยากในการตัดสินใจ จนอาจต้องกลับไปรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อประเมินค่าใหม่ ประนีประนอมความขัดแย้งแล้วจึงตัดสินใจ เช่น

นักเรียนกลุ่มหนึ่งได้รับมอบงานให้คัดสรรใจสมัคร เป็นสมาชิกชมรมหนึ่งของศูนย์เยาวชน นักเรียนกลุ่มนั้นมีความขัดแย้งกันมาก เพราะคนหนึ่งอยากสมัครชมรมยูว เกษตรกรซึ่งต้องทำงานหนัก แต่มีรายได้จากการขายพืชผักด้วย อีกคนหนึ่งอยากให้สมัครชมรมถ่ายภาพ ซึ่งต้องเสียค่าใช้จ่ายสูง แต่ถ้าถ่ายรูปเป็นก็จะโก้มากและเป็นที่รักของเพื่อนฝูงนักเรียนในกลุ่มอีก 2 คนอยากให้สมัครชมรมว่ายน้ำเพื่อจะได้มีร่างกายแข็งแรง การถกเถียงรุนแรงขึ้นทุกทีจนตกลงกันไม่ได้ จนต้องเลือกเอาว่าจะห่างคนต่างสมัครชมรมที่ตนชอบ หรือหาข้อมูลเพิ่มเติม เพื่อประนีประนอมความขัดแย้ง และทั้ง 4 คน ก็จะได้สนุกสนานร่วมกันต่อไป

3.4 ไม่สามารถคัดสรรใจได้ด้วยตนเอง จำเป็นต้องปรึกษาหารือและขอความช่วยเหลือ เนื่องจากกลุ่ม หรือผู้ที่มีประสบการณ์สูงกว่า ตัวอย่างเช่น ในกรณีตัวอย่างของข้อ 3 นักเรียนทั้ง 4 คน อาจจะไปปรึกษานักเรียนกลุ่มอื่นหรือขอปรึกษาและขอคำแนะนำจากครู เพื่อให้สามารถคัดสรรใจได้ดีขึ้น

3.5 เมื่อคัดสรรใจแล้วพบอุปสรรคในการปฏิบัติ ต้องคัดสรรใจใหม่ ตัวอย่างเช่น ในกรณีของข้อ 3 และข้อ 4 ถ้านักเรียนกลุ่มนั้นได้คัดสรรใจสมัคร เป็นสมาชิกชมรมยูว เกษตรกร แต่เมื่อไปสมัครพบว่า ชมรมนี้มีผู้สมัครเต็มจำนวนแล้ว เขาก็ต้องหันมาปรึกษากันอีกครั้งหนึ่ง เพื่อคัดสรรใจใหม่

3.6 ผู้ที่เกิดปัญหามาก และไม่สามารถจะดับความทุกข์ได้ คือ ผู้ที่ไม่กล้าคัดสรรใจ อาจใช้วิธีอยู่เฉย ๆ ให้เวลาช่วยแก้ปัญหาและสถานการณ์จนคลี่คลายไปเอง อาจใช้วิธีขัดทอดหรือพึ่งพาให้ผู้อื่นคัดสรรใจ หรือผู้ที่อ่อนแอมาก ๆ อาจใช้วิธีหลบปัญหาหรือหนีออกไปจากสถานการณ์นั้น ๆ

4. องค์ประกอบที่ทำให้การคัดสรรใจผิดพลาด

บุคคลจะคัดสรรใจผิดพลาดด้วยสาเหตุต่อไปนี้

4.1 ข้อมูล ความรู้ การสรุปประเด็นและการประเมินค่า บกพร่องและผิดพลาด

4.2 สภาพแวดล้อม บุคคล เหตุการณ์มีบีบบังคับให้ต้องคัดสรรใจด้วยความลำเอียง เพราะความรัก ความโกรธ ความเกลียดกลัว และความหลงผิด

4.3 ขาดคุณสมบัติสัมปชัญญะที่จะกำหนดพิจารณาข่าวสารและการประเมินผล ตกเป็นทาสของความอยากได้ อยากมี อยากเป็น ความโกรธ และความหลง และทั้งยังขาดทริโอดคัมปะ ความละเอียดและเกรงกลัวต่อการทำชั่วมาจนเป็นนิสัย เขาก็อาจคัดสรรใจกระทำสิ่งที่ผิดพลาดได้เป็นเนืองนิจ

ขั้นตอนที่สี่ การปฏิบัติ

การฝึกฝนและเรียนรู้ประสบการณ์ขั้นนี้ เป็นขั้นตอนของการเผชิญ คือ การลงมือแก้ปัญหา และเผชิญสถานการณ์จนสำเร็จลุล่วงด้วยดี

ในบรรดาขั้นตอนทั้ง 4 ขั้นของกระบวนการเผชิญสถานการณ์นั้น แม้ว่าบุคคลจะสามารถรวบรวมข่าวสารข้อมูลมาประเมินค่าและตัดสินใจได้อย่างดีเพียงใด แต่ถ้าขาดการนำมาปฏิบัติอย่างได้ผลดีแล้วย่อมไม่ประสบความสำเร็จ เปรียบได้กับการมีบริษัทยาแต่ขาดปฏิบัติและปฏิเสธ

การหลงคิดยาเสพติดจนเลิกไม่ได้ การฉ้อราษฎร์บังหลวง เพื่อหลีกเลี่ยงความยากจน การพูดพล่อยและพูดปด เป็นนิสัย ของคนทั่วไปนั้น เกิดขึ้นมิใช่จากความไม่รู้ แต่เป็นเพราะว่าบ่อยครั้งเขาประเมินค่าว่ามันดี มันไม่ดี คิดสับสนใจจะกลับตัวหรือปรับปรุงตนเอง แต่เขาปฏิบัติไม่ได้ ที่ปฏิบัติไม่ได้นั้นอาจเป็นเพราะ

- ก. ไม่รู้จะปฏิบัติอย่างไร ด้วยวิธีใด
- ข. รู้วิธีปฏิบัติแต่ไม่สามารถปฏิบัติได้
- ค. ปฏิบัติได้บ้างเป็นบางครั้งเท่านั้นไม่สม่ำเสมอ
- ง. ปฏิบัติได้บ้างเป็นบางเรื่องเท่านั้นไม่ครบถ้วนสมบูรณ์
- จ. ละอายหรือไม่อดทนต่อที่จะปฏิบัติ ขาดฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา

การปฏิบัติ เป็นขั้นตอนที่ละเอียดอ่อนมาก จำเป็นต้องอาศัยพื้นฐานและหลักเกณฑ์ที่ดีเป็นแนวทาง และต้องฝึกฝนอบรม ปรับตัว ปรับจิตใจให้มีความอดทน ประณีต จึงจะอยู่ในสังคมได้ราบรื่น พื้นฐานในการปฏิบัติที่บุคคลพึงสังวรอยู่เสมออยู่นั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงวางหลักไว้อย่างแน่นอนที่สุดแล้ว หากใครถือปฏิบัติตนตามหลักการนี้จะไม่มีความวิบัติเลย หลักการปฏิบัตินี้ คือ

1. ปฏิบัติตามหลักการ กฎเกณฑ์ และคิดถึงเหตุ
2. ปฏิบัติตามสาระ และความมุ่งหมายที่ได้กำหนดไว้ คิดถึงผลตามสาระและความมุ่งหมายนั้น
3. ปฏิบัติให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพฐานะ ความรู้ ความสามารถของตน
4. ปฏิบัติตนโดยยึดหลักของความพอดี รู้จักประมาณ ไม่เถรตรง เคร่งครัด เข้มงวดเกินไป หรือไม่ล่อหลอก หละหลวม เหลวไหล จนเกินไป

5. ปฏิบัติคนให้เหมาะสมกับกาลเวลา คือ ตรงเวลา เป็นเวลา ทันเวลา และ
พอเหมาะกับเวลา

6. ปฏิบัติคนให้เหมาะสมกับกลุ่มคน ชุมชน และสังคมนั้น ๆ

7. ปฏิบัติคนให้สอดคล้องกับความแตกต่างระหว่างบุคคล ซึ่งย่อมแตกต่างกันในทางกาย
สติปัญญา ฐานะ ความรู้ ความคิด ความสามารถ ความสนใจ และคุณธรรม

ผู้ที่ถือหลักการพื้นฐานในการปฏิบัติคนเช่นนี้ ย่อมมีความสำเร็จและราบรื่นในการดำรงชีวิต
เพราะเขารู้จักหลักของความจริง คือ เหตุ รู้จักสาระมุ่งหมาย คือ ผล รู้จักตนเอง รู้จักประมาณ
รู้จักกาล รู้จักชุมชน และรู้จักบุคคล การรู้จักหลักปฏิบัติของคนดี (สัปบุรุษธรรมเจ็ด) นี้จะทำให้
การปฏิบัติหรือการรับตัวไม่เกิดปัญหาหรือเกิดปัญหาน้อย

บุคคลจะปฏิบัติคนได้ดียิ่งขึ้น ถ้ายึดเกณฑ์ของการปฏิบัติ

1. ยึดทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ไม่ปฏิบัติคนเอนเอียงไปสุดโต่ง ทั้งในทางที่
สุขสำราญ และในทางที่บีบคั้นทุกข์ทรมาน

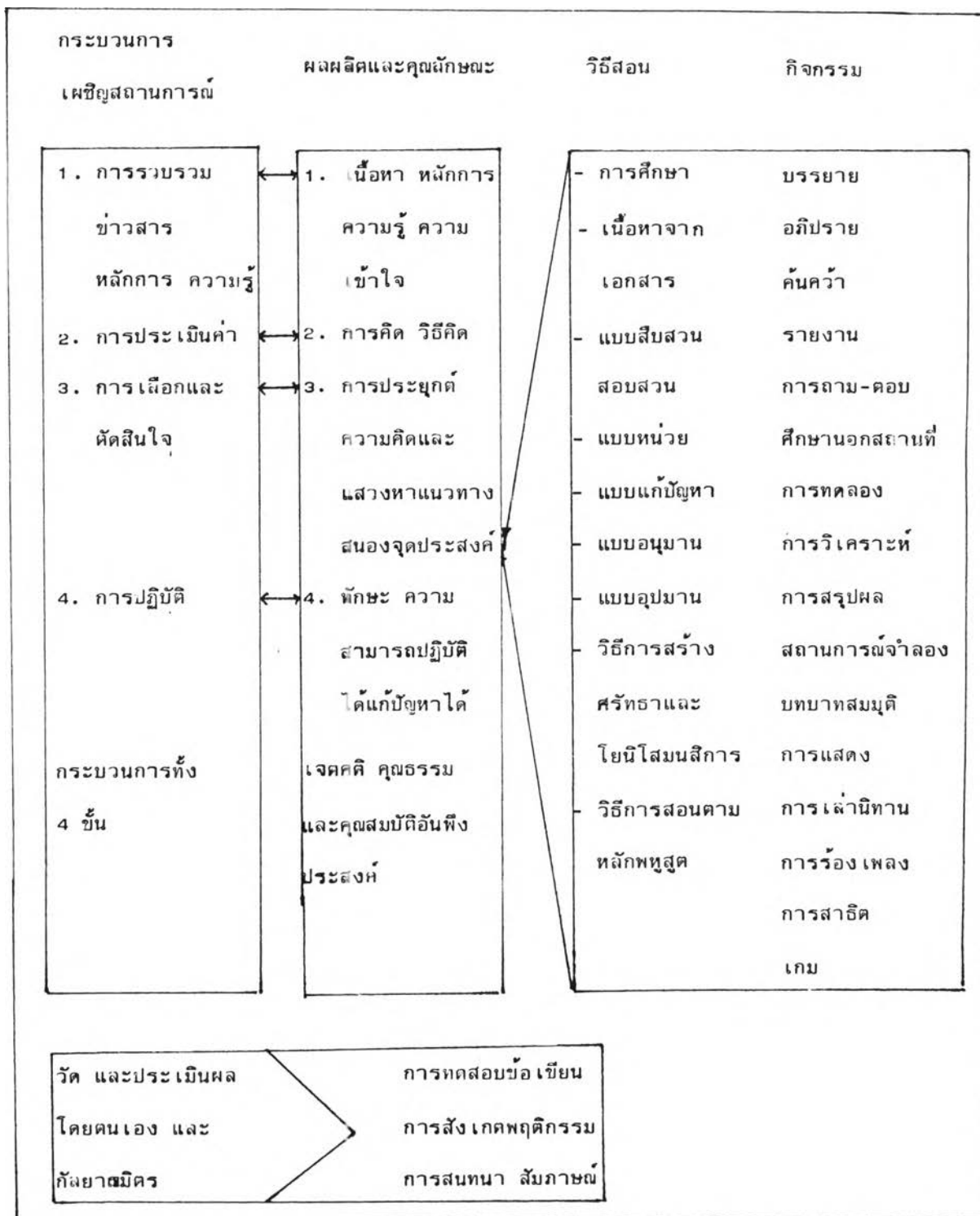
2. ประสานประโยชน์ การปฏิบัติคนในสถานการณ์ที่มีทางเลือกหลายทางเกี่ยวข้องกับ
บุคคลหลายฝ่าย มักจะเกิดการขัดแย้งทั้งในด้านความคิดเห็นและผลการปฏิบัติ ดังนั้นการรู้จัก
อหังการและมมังการ ไม่หลงคิดในอัตตาว่าเป็นตัวกู ของกู ผดอสมิมานะ และกำจัดมิถิมาทิฐิเสีย
ได้ ก็จะสามารถประนีประนอม ประสานประโยชน์ให้ทุกฝ่ายเกิดความพอใจและงานประสบความสำเร็จ

3. ปฏิบัติการแก้ปัญหโดยสันติวิธี การปฏิบัติเช่นนี้เป็นวิธีการที่ละมุนละม่อม สร้าง
ความเข้าใจในทุกฝ่าย เพื่อมุ่งประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน ถือหลักการและเหตุผลมากกว่า
การใช้อำนาจ และใช้แนวสร้างสรรค์มากกว่าทำลาย พระพุทธเจ้าทรงเน้นอย่างยิ่งให้บุคคลเว้น
จากความโลภ พยาบาท และการเบียดเบียนกัน ทรงให้ละเว้นจากการพูดเท็จ ส่อเสียด หยาบคาย
เพื่อเจ้อ เพราะการกระทำเหล่านั้นจะทำให้เกิดการแก้ปัญหด้วยการปฏิบัติที่รุนแรง

กระบวนการสอนเพื่อเผชิญสถานการณ์ เป็นกระบวนการสอนที่จัดขึ้นได้ทั้งภายในชั้นเรียน
และจัดเป็นกิจกรรมสร้างเสริมประสบการณ์ของนักเรียน กระบวนการสอนแบบนี้เน้นการสร้างศรัทธา
การจัดกิจกรรมที่เร้าความสนใจของนักเรียน การมีส่วนร่วม การฝึกปฏิบัติ และการนำไปใช้ใน
ชีวิตจริง ครูต้องจัดบรรยากาศ สื่อ วิธีการ และกิจกรรมต่าง ๆ ที่ให้นักเรียนได้คิดปฏิบัติอย่าง

ผนำเสนอ เพื่อให้นักเรียนสามารถเผชิญสถานการณ์และแก้ปัญหาได้ ซึ่ง สุน อมรวิวัฒน์ ได้
เสนอแผนภูมิแสดงการประยุกต์กระบวนการเผชิญสถานการณ์ในการสอน ดังนี้

วิธีสอนตามกระบวนการเผชิญสถานการณ์

แผนภูมิ แสดงการประยุกต์กระบวนการเผชิญสถานการณ์ในการสอน

(สุน อมรวิวัฒน์ : 2529)

จากข้อมูลดังกล่าวมาแล้วทั้งหมดจะเห็นได้ว่า การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต เน้นกระบวนการเรียนอย่างมีระบบโดยใช้เทคนิคและวิธีการจัดกิจกรรมหลาย ๆ รูปแบบ เน้นการเรียนการสอนที่สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ เพื่อให้ผู้เรียนรู้จักชีวิตและสิ่งแวดล้อม รู้หลักการในการดำรงชีวิต ปรับตัวเข้ากับความเปลี่ยนแปลงของชีวิต และแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ อย่างไรก็ตามในหลาย ๆ โรงเรียน ครูผู้สอนยังคงใช้การบรรยายเป็นส่วนใหญ่ คือ ครูพูด นักเรียนฟัง แล้วจดบันทึก ซึ่งเป็นวิธีที่ง่ายที่สุด สะดวกที่สุด ใช้มานานจนเคยชิน นอกจากนี้ยังมีผู้สอนบางท่านที่ยังเห็นว่ากลุ่มนี้ คือ กลุ่มที่ประกอบด้วยวิชาต่าง ๆ เช่น วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา สุขศึกษา จึงทำให้แนวการเรียนการสอนวกกลับเข้ารูปเดิม คือ มุ่งสอนเนื้อหาและเน้นด้านความจำ แทนที่จะเป็นการจัดประสบการณ์ที่กว้างขวางและจำเป็นต่อชีวิต ในการดำรงชีวิตนั้นสิ่งที่เราจะต้องใช้เสมอ คือ ความคิด การตัดสินใจ การพิจารณาปัญหา และการวิเคราะห์ปัญหา เช่น การเลือกจะทำอะไร หรือไม่ทำอะไร ควรจะทำอะไรก่อน อะไรหลัง หรือทำอย่างไร งานที่เราทำอยู่จึงจะได้ผลดีที่สุด จะมีวิธีการปรับปรุงงานที่มีอยู่ให้มีประสิทธิภาพดีขึ้นเรื่อย ๆ และสามารถขยายกิจการที่ทำให้มากขึ้นหรือทำอย่างไรจะมีรายได้ยิ่งขึ้น (รายได้ในทางที่ชอบ) หรือการกระทำของเราจะมีผลทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนหรือไม่ ทำอย่างไรชีวิตของเราจึงจะมีความสุขสบาย และมีสุขภาพอนามัยที่สมบูรณ์แข็งแรง ฯลฯ จะเห็นได้ว่าสิ่งที่ช่วยให้เราสามารถใช้ในชีวิตจริงนั้นหาใช่ความจำไม่ แต่เป็นความคิด การตัดสินใจ ความเข้าใจ ความสามารถในการมองเหตุการณ์ต่าง ๆ ตลอดจนการวิเคราะห์ปัญหา และการพิจารณาปัญหา ซึ่งสิ่งเหล่านี้ต่างหากที่ควรจะสอนให้กับผู้เรียน เพื่อจะได้นำไปใช้ในชีวิตประจำวันหรือในชีวิตจริง ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า กระบวนการสอนเพื่อเผชิญสถานการณ์ โดยวิธีของสุมน อมรวิวัฒน์ มีลำดับขั้นตอนที่น่าสนใจและมีความเหมาะสมที่จะนำมาทดลองสอนวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตในชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ทั้งนี้ก็เพราะว่าวิธีสอนตามแนวนี้ได้นำหลักการทางพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอน ซึ่งมีความสอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทย การที่บุคคลที่มีโอกาสได้รับการฝึกฝนตามกระบวนการศึกษาที่ยึดหลักพุทธธรรมอย่างถูกต้องจริงจัง และต่อเนื่อง ย่อมสามารถปรับปรุงคนให้มีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา ไม่ติดอยู่ในห่วงแห่งความทุกข์ มีความประสานกลมกลืนกับความเป็นจริงของธรรมชาติ ชีวิตของเขาจึงเป็นอิสระทั้งทางกายและทางจิต บรรลุถึงจุดหมายที่แท้ของการศึกษา คือ การฝึกหัดอบรมคนให้เติบโตขึ้น มีคุณสมบัติของความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์